

Sorgträd: ett grönt kulturarv med ena roten i graven?

– en undersökning av utvecklingen av sorgträd mellan 1967 och 2021 på Gamla kyrkogården i Malmö

*Weeping trees: a green cultural heritage with one root in the grave?
– a study of the development of weeping trees between 1967 and 2021 in
the cemetery Gamla kyrkogården in Malmö*

Elna Strömvall

Självständigt arbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Landskapsingenjörsprogrammet
Alnarp 2021

Sorgträd: ett grönt kulturarv med ena roten i graven? – en undersökning av utvecklingen av sorgträd mellan 1967 och 2021 på Gamla kyrkogården i Malmö

*Weeping trees: a green cultural heritage with one root in the grave?
– a study of the development of weeping trees between 1967 and 2021 in the cemetery
Gamla kyrkogården in Malmö*

Elna Strömwall

Handledare: Frida Andreasson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Bitr. handledare: Johan Östberg, Nature Based Solutions Institute
Examinator: Patrik Olsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp
Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E
Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur, G2E – Landskapsingenjörsprogrammet
Kurskod: EX0841
Program/utbildning: Landskapsingenjörsprogrammet
Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2021
Omslagsbild: Sorgträd på Limhamns kyrkogård i Malmö, fotograferat sommaren 2019 av författaren.
Figurer & tabeller: Samtliga figurer och tabeller utan referens tillhör författaren. Fotografier tagna av andra personer än författaren är publicerade med respektive fotografs/kyrkogårdsförvaltnings medgivande.

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: sorgträd, sorgeträd, kyrkogård, begravningsplats, kulturhistoria, kulturarv, hängask, hängalm, paraplyalm, hängbjörk, tårbjörk, hängbok

Sveriges lantbruksuniversitet, SLU

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammanfattning

Grönområden och träd i urbana miljöer bidrar med för oss människor nödvändiga ekosystemtjänster, men grönområden riskerar att försvinna i och med en ökad exploatering. Många kyrkogårdar fyller idag en funktion både som begravningsplats och som en grön miljö för rekreation och återhämtning. Kyrkogårdar är idag de enda grönområden som kan stå emot exploateringsintressen; detta då kyrkogårdars kulturhistoriska värden är skyddade enligt lag. Sorgträd är en viktig del av kyrkogårdars kulturhistoria, men som på grund av att flertalet kultursorter av hängande träd drabbats hårt av sjukdomar håller på att försvinna från landets kyrkogårdar.

Mot bakgrund av detta undersöker denna uppsats vilka förutsättningar som finns för sorgträd idag. Detta genom att ge en bakgrund till och undersöka utvecklingen av sorgträd mellan 1967 och 2021 på Gamla kyrkogården i Malmö. Uppsatsen undersöker även vilka möjligheter och begränsningar som enligt Malmö kyrkogårdsförvaltning finns för att återplantera sorgträd idag. Den metod som använts för att komma fram till resultatet är en kombination av litteraturstudie, arkivstudie och intervjuer.

Litteraturstudien visar att sorgträd inte är ett vidare utforskat område, men att sorgträd anses vara en del av kulturhistorien som är viktigt att bevara. Sorgträd introducerades på svenska kyrkogårdar under mitten av 1800-talet, influerat av samtida trädgårdsarkitektur och vid denna tidpunkt fanns ett förhållandevis brett utbud av hängande träd att tillgå. Sorgträd har traditionellt sett planterats på gravar tillhörande bättre bemedlade vilket också är fallet med de äldre sorgträden på Gamla kyrkogården, vilka är nästintill uteslutande placerade bakom eller intill gravstenar på de mer påkostade gravplatserna. Flertalet kultursorter av sorgträd är idag hårt drabbade av sjukdomar.

De äldre sorgträden på Gamla kyrkogården utgörs till övervägande del av hängask (*Fraxinus excelsior* 'Pendula'). Hängaskarna är hårt ansatta av askskottsjukan och majoriteten av träden har en kraftigt nedsatt vitalitet. Mellan 1967 och 2021 planterades endast ett fåtal sorgträd på Gamla kyrkogården. Ett år som utmärker sig är 2017 då flertalet nya arter av sorgträd planterades på kyrkogården. Detta efter en riktad insats från Malmö kyrkogårdsförvaltning med syfte att bevara en för Gamla kyrkogården viktig karaktär.

Det finns svårigheter med att återplantera sorgträd idag. Detta beror på ett flertal faktorer; dels att den traditionella placeringen av sorgträd hindrar gravsättning, dels att utbudet av arter lämpliga att använda som sorgträd är begränsat, dels att det är svårt att få tag på stora och väl uppbyggda kvaliteter av hängande träd.

Nyckelord: sorgträd, sorgeträd, kyrkogård, begravningsplats, kulturhistoria, kulturarv, hängask, hängalm, paraplyalm, hängbjörk, tårbjörk, hängbok

Abstract

Green urban areas and trees in urban environments contribute to ecosystem services necessary for us humans, but green urban areas risk disappearing as a result of increased developments. Many cemeteries today fulfill a function both as a burial site and as a green space for recreation and recovery. Cemeteries are today the only green areas that can resist development interests; this because cemeteries' cultural-historical values are protected by law. Weeping trees are an important part of the cultural history of cemeteries, but which, due to the fact that many cultural species of weeping trees have been greatly affected by diseases, are disappearing from the cemeteries of Sweden.

In this context this thesis examines the context in which weeping trees exist today. This by providing a background to and investigating the development of weeping trees between 1967 and 2021 in the cemetery Gamla kyrkogården in Malmö. The thesis also examines the possibilities and limitations that according to Malmö cemetery administration exist for replanting weeping trees today. The method used to reach the conclusion is a combination of literature studies, archive studies and interviews.

The literature study shows that weeping trees are not a well explored area, but that weeping trees are considered a part of cultural history important to preserve. Weeping trees were introduced in Swedish cemeteries in the middle of the 19th century, influenced by contemporary garden architecture and at this time there was a relatively wide range of weeping trees available. Weeping trees have traditionally been planted on graves belonging to the better-off, which is also the case with the older weeping trees in the cemetery Gamla kyrkogården, which are almost exclusively placed behind or next to tombstones in the more lavish burial sites. Today, many cultivars of weeping trees are greatly affected by diseases.

The older weeping trees in the cemetery Gamla kyrkogården consist predominantly of weeping ash (*Fraxinus excelsior* 'Pendula'). The weeping ashes are greatly affected by ash dieback and the majority of the trees have a greatly reduced vitality. Between 1967 and 2021, only a few weeping trees were planted in the cemetery Gamla kyrkogården. 2017 stands out as a year when many new species of weeping trees were planted in the cemetery. This after a targeted effort from Malmö cemetery administration with the aim of preserving a characteristic trait of the cemetery Gamla kyrkogården.

There are difficulties in replanting weeping trees today. This, due to a number of factors; partly that the traditional placement of weeping trees prevents burial, partly that the range of species suitable for use as weeping trees is limited, and partly that it is difficult to obtain large and well-built qualities of weeping trees.

Keywords: weeping tree, cemetery, burial site, cultural history, cultural heritage, weeping ash, Camperdown elm, weeping wych elm, silver birch, Young's weeping birch, weeping beech

Förord

Mitt intresse för kyrkogårdar grundlades förmodligen redan som barn, då jag promenerade gång upp och gång ner på byns kyrkogård i jakt på människor som hette samma sak som jag. Att alla var födda på 1800-talet och sedan länge var döda gjorde inte mig så mycket. När jag många år senare sommarjobbade på Limhamns kyrkogård i Malmö fastnade jag för de hängande träden som med sitt speciella uttryck utmärkte sig bland kyrkogårdens många alléträd. När jag försökte hitta något skrivet om sorgträd fanns inte mycket att tillgå vilket väckte ett intresse att utforska ämnet vidare. Tack vare denna uppsats har jag fått möjlighet att fördjupa mig i ämnet vilket har varit enormt roligt och givande, men det har också varit slitsamt och allt stöd genom processen har varit guld värt. Det finns några personer jag skulle vilja passa på att tacka lite extra.

Stort tack till mina handledare – dröm-duon Frida Andreasson och Johan Östberg. Tack Frida för pepp i rättan tid och för värdefulla synpunkter kring uppsatsens struktur. Tack Johan för att du med stort engagemang, gedigen kunskap, konkreta lösningar och torr humor lyft både uppsatsen och arbetet med densamma.

Stort tack Maxi Löfgren för att du på ett generöst sätt och med entusiasm delat med dig av din kunskap och dina erfarenheter.

Tack Jörgen Warpman, Henrik Morin och Katharina Henriksson för att ni på olika sätt och i olika skeden bidragit till uppsatsen.

Tack familjen för stöd och för språklig expertis. Speciellt tack till Erika, livets bästa person och syster, för många och långa gemensamma arbetstimmar på Zoom. Och tack fina, älskade vänner och klasskompisar för pluggpauser i form av promenader, luncher och Zoom-fikor som gjort allt hemmaplugg uthärdligt.

Nu ser jag fram emot att vakna på morgonen och tänka på annat än sorgträd.

Elna Strömvall

Malmö, mars 2021

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1. Bakgrund	1
1.2. Syfte	3
1.3. Frågeställning	3
1.4. Avgränsningar	3
1.5. Disposition	3
1.6. Terminologi.....	4
2. Metod och material.....	7
2.1. Litteraturstudie	7
2.2. Arkivstudie	7
2.3. Intervjuer	8
2.4. Val av kyrkogård.....	9
3. Den svenska kyrkogårdens historia	10
3.1. Den medeltida kyrkogården	10
3.2. Reformationen och kyrkogårdens förfall	11
3.3. En revolutionerande tid med gröna influenser	11
3.4. Trädens och parkidealens tid	12
3.5. Sorgträdens intåg på svenska kyrkogårdar	13
3.6. 1900-talets enhetlighet och rationalism	17
3.7. Dagens skyddade kyrkogårdar	17
4. Gamla kyrkogården i Malmö	20
4.1. En historisk tillbakablick	21
4.2. Gamla kyrkogården idag	22
4.3. Trädbeståndet på Gamla kyrkogården	23
4.4. Sorgträden på Gamla kyrkogården	25
4.4.1. En historisk tillbakablick.....	25
4.4.2. Sorgträd planterade på Gamla kyrkogården mellan 1967 och 2021 ..	27
4.4.3. Sorgträden på Gamla kyrkogården i nutid	29
4.4.4. Jämförelse med andra kyrkogårdar i Malmö	34
4.4.5. Framtiden för sorgträden på Gamla kyrkogården	35

5. Diskussion	38
5.1. Sorgträden på Gamla kyrkogården.....	38
5.2. Sorgträd som kulturarv	39
5.3. Växtmaterial och artdiversitet.....	41
5.4. Kyrkogårdens roll som grönområde	41
5.5. Metoddiskussion.....	42
5.6. Vidare forskning	43
6. Slutsats.....	45
Referenser	46
Tryckta källor	46
Arkivmaterial	52
Illustrationer	52
Bilaga 1 – Intervjuguide Maximilian Löfgren	54
Bilaga 2 – Intervjuguide Jörgen Warpman	55
Bilaga 3 – Bilder från Gamla kyrkogården	56
Publicering och arkivering	57

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Urbanisering leder idag till att allt fler människor bosätter sig i våra städer (Statistikmyndigheten SCB 2015). Tidigare har urbaniseringen skett på bekostnad av landsbygden då vi sett en förflyttning av människor från landsbygd till städer, men idag sker urbaniseringen främst på grund av invandring och att fler människor föds än tidigare (ibid.). En ökad tillväxt av populationen i städerna leder ofrånkomligt till att fler bostäder måste byggas och Jansson et al. (2013) menar att nybyggnation av fastigheter ofta sker på bekostnad av parker och andra grönområden. Enligt Groenewegen et al. (2006) kan detta öka de socioekonomiska klyftorna i samhället då enbart de som har ekonomiska resurser kommer ha möjlighet att flytta till grönare områden utanför städerna. De menar vidare att beslutsfattare tenderar att se grönområden som en överdriven bekvämlighet snarare än som en grundläggande del i människors välbefinnande och hälsa (ibid.).

Forskning visar att parker och andra grönområden är viktiga för oss människor. Detta genom att de exempelvis bidrar med plats för rekreation och till förbättrad psykisk hälsa (Groenewegen et al. 2006). Parkerna, och i synnerhet träden, bidrar med ekosystemtjänster såsom bättre luftkvalitet, dagvattenreglering, skugga, temperaturutjämning, biologisk mångfald och kulturella ekosystemtjänster (Naturvårdsverket 2017). Lyytimäki & Sipilä (2009) menar dock att det är viktigt att poängtera att träd i urbana miljöer inte enbart bidrar med positiva tjänster, utan att de även kan ha en negativ inverkan på den urbana miljön och att det därför är viktigt att väga fördelar mot nackdelar när det gäller trädplantering i urban miljö.

När städer förtätas riskerar grönområden att försvinna vilket kan betyda att stadsnära kyrkogårdar kommer få en förändrad roll – från att ha fungerat i huvudsak som begravningsplats till att även bli en plats för rekreation (Skår et al. 2018). Arffman (2000) menar att en kyrkogård traditionellt sett har fyra huvudfunktioner: en hygienisk funktion, en plats för sorgearbete, en plats för kontakt med evigheten och en plats för att markera status, men Skår et al. (2018)

vittnar om att det håller på att ske en förändring. Många gröna kyrkogårdar är relativt stora, på många sätt parklika och har ofta en högre skötselnivå än andra grönområden i städer (ibid.). I Sverige har kyrkogårdar högst skötselnivå av alla utemiljöer räknat till krona per kvadratmeter (Ekelund et al. 2012). Flera forskare (Nordh & Evensen 2018; Skår et al. 2018; Swensen 2018) menar att kyrkogårdar därför kan bli aktuella att inkludera vid planering av grön infrastruktur i framtiden. Enligt Quinton et al. (2019) har stadsnära kyrkogårdar exempelvis potential för att kunna bidra till att bibehålla och möjligtvis öka krontäckningsgraden i städer.

Kyrkogårdar har dessutom höga kulturella värden som väger tyngre än de ekonomiska intressen som uppstår vid en eventuell nyexploatering (Harvey 2006), vilket ger träd på kyrkogårdar ett starkt skydd (Quinton et al. 2020). Carola Wingren, professor vid Institutionen för stad och land vid Sveriges lantbruksuniversitet bekräftar detta i en intervju med *Ekot* (2020) och säger att "om man tittar på begravningsplatser idag så är ju de egentligen de enda säkra gröna rummen i våra städer när de förtätas". Detta kan vara en viktig anledning till att i så stor utsträckning som möjligt bevara och förstärka de kulturhistoriska värden som idag finns på svenska kyrkogårdar. Utöver detta finns en kulturmiljölag (SFS 1988:950) som skyddar kyrkogårdens kulturhistoriska värden som gör tydligt att dessa värden inte får förminskas eller förvanskas.

Sorgträd är en viktig del av denna kulturhistoria (Lundstedt 2014). Det är en typ av träd som började planteras på svenska kyrkogårdar under 1800-talet och har blivit viktiga inslag i den kulturhistoriska miljö som kyrkogårdar utgör (ibid.). Träden karaktäriseras av sina hängande grenar som förutom att tillföra ett estetiskt värde kan fungera som en symbol för anhörigas sorg (Lundquist 1992). Sorgträd förekommer i allt mindre utsträckning idag och många träd är i dålig kondition (Lundquist 1992) eller har försvunnit helt från kyrkogårdarna (Lundstedt 2014). En anledning till detta kan vara att några av de arter som varit vanligast att använda sig av idag drabbas av sjukdomar (Morin & Grönwall 2018). Exempel på arter av sorgträd som har förekommit på svenska kyrkogårdar är hängande sorter av björk (*Betula pendula* 'Tristis'; *Betula pendula* 'Youngii'), alm (*Ulmus glabra* 'Camperdownii'; *Ulmus glabra* 'Pendula'), ask (*Fraxinus excelsior* 'Pendula'), bok (*Fagus sylvatica* 'Pendula') och olika sorters hängande aplar (*Malus* spp.) (ibid.). Björk (*Betula* spp.) är det enda av dessa släkten som inte drabbas av sjukdomar i någon större utsträckning. Alm (*Ulmus* spp.) och ask (*Fraxinus* spp.) har drabbats hårt av almsjukan (Barklund 2017a) respektive askskottsjukan (Barklund 2017b) medan bok (*Fagus* sp.) och apel (*Malus* spp.) inte drabbats av sjukdom i samma utsträckning än. Det går dock att se oroväckande tendenser där exempelvis algsvampen *Phytophthora* som bland annat angriper bok (Witzell & Cleary 2017) och fruktträdskräfta som bland annat angriper apel (Swiergiel et al. 2010) blir mer

vanligt förekommande och kan bli allvarliga hot i framtiden. På grund av detta har det uppstått svårigheter kring att använda flertalet gamla kultursorter av sorgträd.

1.2. Syfte

Mot bakgrund av att sorgträd har en problematik som gör att det finns svårigheter kring återplantering ämnar denna uppsats att undersöka vilka förutsättningar som finns för sorgträd idag. Detta genom att ge en bakgrund till och undersöka utvecklingen av sorgträd på Gamla kyrkogården i Malmö. Uppsatsen ska även undersöka vilka möjligheter och begränsningar som finns för att återplantera sorgträd idag. Bland de värden som kan finnas på kyrkogårdar – kulturhistoriska, biologiska, sociala och ekonomiska – fokuserar denna uppsats på kulturhistoriska värden.

1.3. Frågeställning

- Hur har utvecklingen av sorgträd sett ut på Gamla kyrkogården i Malmö mellan 1967 och 2021?
- Vilka möjligheter och begränsningar finns enligt Malmö kyrkogårdsförvaltning för att återplantera sorgträd idag?

1.4. Avgränsningar

Uppsatsen inriktas geografiskt på Sverige och urbana kyrkogårdar, mer specifikt på Gamla kyrkogården i Malmö. En naturlig avgränsning i tid finns då sorgträd introducerades i Sverige först i mitten eller slutet av 1800-talet (Bengtsson 1992; Lundquist 1992) och då Gamla kyrkogården anlades på 1820-talet (Isberg 1923). Den övergripande kyrkogårdshistoriska delen av litteraturstudien har avgränsats till och undersöker framför allt tiden från 1000-talet och framåt.

1.5. Disposition

Uppsatsen inleds med kapitel 3. *Den svenska kyrkogårdens historia* som syftar till att ge en historisk bakgrund till kyrkogårdars utformning, vegetation och kulturhistoria. Under denna rubrik beskrivs de influenser som lett fram till att kyrkogårdar ser ut som de gör och kapitlet avslutas med att beskriva dagens kyrkogårdar och några av de lagar och skydd som de omfattas av idag.

Därefter följer kapitel 4. *Gamla kyrkogården i Malmö* som ger en bakgrund till kyrkogårdens utformning och en beskrivning av trädbeståndet, dels historiskt, dels hur det ser ut idag. Sorgträden behandlas specifikt under 4.4 *Sorgträden på Gamla kyrkogården* och under denna rubrik presenteras den övervägande delen av resultatet från arkiv- och intervjustudien. Kapitlet behandlar även sorgträd på andra kyrkogårdar i Malmö. Detta frångår uppsatsens syfte, men avser sätta sorgträden på Gamla kyrkogården i kontext.

Avslutningsvis förs en diskussion kring några av de aspekter som framkommit genom arbetet med uppsatsen och en sammanfattad slutsats presenteras.

Uppsatsen innehåller flertalet ord och begrepp som för läsförståelsen kan kräva en förklaring. Dessa redogörs för under rubrik 1.6 *Terminologi*.

Växter benämns i denna uppsats med svenskt namn och med vetenskapligt namn inom parentes enligt *Svensk kulturväxtdatabas, SKUD*. Det vetenskapliga namnet på en växt skrivs endast ut första gången växten nämns i ett kapitel, eller då det råder oklarheter kring eller är av vikt huruvida det är släkte, art eller sort som avses.

1.6. Terminologi

allmänna linjen	Även kallat allmängrav, linjegrav eller allmänna varvet. Avser äldre typer av gravplatser där gravsättning skedde i löpande följd. Gravar inom allmänna linjen uppläts utan kostnad och utan gravrätt. Gravsättning enligt detta system upphörde 1964. (<i>Begrepp i begravningsverksamhet</i> 2014)
begravningsplats	"områden eller utrymmen som är behörigen anordnade för förvaring av avlidnas stoft eller aska och som har tagits i anspråk för detta ändamål, främst kyrkogårdar eller andra gravområden, minneslundar, kolumbarier eller urnmurar" (SFS 1990:1144 1 kap §1).
fältresistens	Ett samlat uttryck för en växts resistensegenskaper när den odlas i fält (Sandström & Twengström 2002).
gravanordning	"gravvårdar och andra gravöverbyggnader, stenramar, staket eller andra liknande anordningar på en gravplats" (SFS 1990:1144 1 kap §1).

gravplats	Ett bestämt område för en eller flera gravar som är inritat på en gravkarta och som vanligen upplåts med gravrätt (<i>Begrepp i begravningsverksamhet</i> 2014).
gravrätt	"den rätt som uppkommer när en bestämd gravplats på en allmän begravningsplats upplåts av den som förvaltar begravningsplatsen till någon för gravsättning" (SFS 1990:1144 1 kap §1).
gravskick	Avser olika typer av gravar, exempelvis minneslund, kistgrav och urngrav (<i>Begrepp i begravningsverksamhet</i> 2014).
gravvård	Den vanligaste formen av gravanordning. Kan vara tillverkad av olika material, så som sten, trä eller glas. (<i>Begrepp i begravningsverksamhet</i> 2014) Gravsten är en vanligt förekommande typ av gravvård.
grönområde	Område i form av park- eller naturmark inom och i närheten av städer och tätorter, främst avsett för rekreation och friluftsliv (<i>NE</i> 2021).
kulturarv	Avser alla materiella (exempelvis lämningar, föremål och miljöer) och immateriella (exempelvis verksamheter och traditioner) uttryck som påverkats av människor (Riksantikvarieämbetet 2020).
kulturmiljö	Är en del av kulturarvet och avser en miljö som i varierande grad är påverkad av människor. Det kan vara en enskild anläggning eller lämning eller något större som en bygd eller en region. Begreppet omfattar både landskapets fysiska innehåll, men även immateriella företeelser som exempelvis ortsnamn eller sägner knutna till en plats. (Riksantikvarieämbetet 2020)
kyrkogård	Begravningsplats vid en kyrka, eller en begravningsplats där det tidigare funnits en kyrka (<i>Begrepp i begravningsverksamhet</i> 2014). Detta är dock inte helt korrekt då flera begravningsplatser utan direkt anslutning till en kyrka ändå kallas kyrkogård, till exempel Gamla kyrkogården i Malmö. I allmänt språkbruk benämns både begravningsplatser med och utan intilliggande kyrka som

kyrkogård (Boverket et al. 1991). I denna uppsats används benämningen kyrkogård om begravningsplatser både med och utan intilliggande kyrka.

kyrkotomt	Området runt en kyrkobyggnad som hör samman med byggnadens funktion och miljö, men som inte är en begravningsplats (<i>Begrepp i begravningsverksamhet</i> 2014).
slokträd	Äldre benämning på hängträd med nedhängande grenar eller kvistar (<i>SAOB</i> 2021a).
sorgträd	Träd, i synnerhet med nedhängande grenar, som ofta planteras på eller invid kyrkogårdar (<i>SAOB</i> 2021b). Den alternativa benämningen sorgeträd förekommer i uppskattningsvis samma utsträckning i litteraturen, men i denna uppsats används benämningen sorgträd genomgående.

2. Metod och material

Basen i denna uppsats utgörs dels av en litteraturstudie som avser att ge en bredare bakgrund till ämnet, dels en arkivstudie där utvecklingen av sorgträd på Gamla kyrkogården i Malmö undersöks. För att besvara delar av frågeställningen presenteras även resultatet av två intervjuer.

2.1. Litteraturstudie

Litteraturstudien syftar dels till att undersöka övergripande kyrkogårdshistoria, kyrkogårdens kulturhistoriska värden och mer specifikt sorgträdens plats inom dessa ämnen, dels till att ge en historisk bakgrund till Gamla kyrkogården i Malmö. Studien fokuserar främst på kyrkogårdens gröna värden. Till gröna värden räknas framförallt växtlighet och planteringar; jämför grå värden som exempelvis rör byggnader, murar och gravvårdar (Lundstedt 2014). Underlag till litteraturstudien söktes i relevanta databaser, såsom Google, Google Scholar, Web of Science, SLU:s söktjänst Primo och Libris. De sökord som användes var främst *sorgträd*, *sorgeträd*, *träd med hängande grenar*, *slokträd*, *kyrkogård*, *kyrkogårdshistoria*, *Gamla kyrkogården i Malmö*, *urban green space* och *cemetery*. Eftersom ämnet inte är vidare omnämnt i den akademiska världen har framför allt icke akademiskt granskade källor använts, såsom tidningsartiklar, böcker, webbsidor och populärvetenskaplig litteratur.

2.2. Arkivstudie

Arkivstudien syftar till att kartlägga de sorgträd som planterats på Gamla kyrkogården mellan 1967 och 2021. De arkiv som initialt bedömdes kunna innehålla relevant material var Malmö kyrkogårdsförvaltnings arkiv och Stadsarkivet i Malmö. Efter kontakt med personal på Stadsarkivet i Malmö gjordes bedömningen att det material som fanns att tillgå i deras arkiv hade mindre relevans för denna uppsats och därför prioriterades en genomgång av deras material bort.

Arkivstudien genomfördes på Malmö kyrkogårdsförvaltnings arkiv i Villa Hohög på Östra kyrkogården i Malmö den 12 februari 2021. Det material som gicks igenom av författaren är endast en bråkdel av det arkivmaterial Malmö kyrkogårdsförvaltning tillhandahåller och valdes på förhand ut av Maximilian Löfgren, landskapsingenjör på Malmö kyrkogårdsförvaltning, då en genomgång av allt material hade varit allt för omfattande. Materialet bestod framför allt av pärmar med handskrivna och maskinskrivna beställningslistor med växtmaterial, kartor från inventeringar och äldre fotografier. Det analoga material som fanns att tillgå i ämnet sträckte sig från 1967 till 2010. Materialet är på inget sätt komplett vilket är viktigt att poängtera.

Utöver det ovan nämnda materialet har Malmö kyrkogårdsförvaltning tillhandahållit ytterligare digitalt material och data. Bland annat inköpslistor och fakturor gällande växtmaterial från 2010 till 2021, kartöversikter över Gamla kyrkogården och dess trädbestånd, fotografier, utdrag ur kyrkogårdsförvaltningens trädatabas, *Trädplan för Gamla kyrkogården i Malmö* (Östberg et al. 2016) och *Trädvårdsplan för Malmös kyrkogårdar* (Löfgren et al. 2020). För att verifiera delar av materialet har platsbesök på Gamla kyrkogården genomförts, dels självständigt, dels i sällskap av Löfgren.

2.3. Intervjuer

För att besvara frågeställningen genomfördes två kvalitativa intervjuer i semistrukturerad form. Anledningen till att metoden med kvalitativa intervjuer valdes, och inte kvantitativa, var bland annat att det med kvalitativ metod går att få en djupare förståelse för ett specifikt ämne (Bryman 2018). Vid båda intervjutillfällena användes en intervjuguide med på förhand bestämda frågor, men utrymme gavs även till följdfrågor, spontana frågor och kommentarer. Detta tillvägagångssätt är enligt metoden för semistrukturerade intervjuer, vilket Bryman (2018) menar är en bra metod då specifika teman ska beröras och där intervjuobjektet har möjlighet att resonera fritt kring svaret.

Den ena intervjun genomfördes med Maximilian Löfgren, landskapsingenjör på Malmö kyrkogårdsförvaltning. Löfgren är utbildad landskapsingenjör vid SLU Alnarp och är anställd vid Malmö kyrkogårdsförvaltning sedan 2011. Han har en administrativ roll med övergripande grönt ansvar inom förvaltningen vilket innebär att han bland annat arbetar med projektledning, projektering, GIS, kulturmiljöer och växtmaterial för att utveckla och bevara Malmös kyrkogårdar. Initial kontakt med Löfgren togs i december 2020, redan innan kursen i självständigt arbete började. Detta efter tips från handledare Johan Östberg i samband med diskussioner kring uppsatsens inriktning. Löfgren är den person

inom Malmö kyrkogårdsförvaltning som arbetat med återplantering av sorgträd och bidrog initialt med övergripande information kring deras arbete, vilket var avgörande för valet av uppsatsens inriktning och frågeställning. Intervjun med Löfgren syftar till att ge en bild av hur Malmö kyrkogårdsförvaltning arbetar med sorgträden på Malmös kyrkogårdar och hölls via videolänk den 16 februari 2021. Intervjun spelades in och bearbetades därefter av författaren. Frågorna inriktades på trädbeståndet på Gamla kyrkogården och specifikt sorgträden. Dels hur det har sett ut historiskt, dels hur det ser ut idag. Frågor ställdes också kring de möjligheter och begränsningar som finns för att återplantera sorgträd idag. Se Bilaga 1 för intervjuguiden i sin helhet.

Den andra intervjun genomfördes med Jörgen Warpman, delägare i och VD på Stångby plantskola. Warpman är utbildad trädgårdsingenjör vid SLU Alnarp och har sedan examen 1996 varit verksam inom plantskolebranschen, framför allt inom produktion av träd. Initial kontakt med Warpman togs då det framkom att han och Stångby plantskola var en av de plantskolor som samarbetat med Malmö kyrkogårdsförvaltning kring artval och inköp av sorgträd till Gamla kyrkogården 2017. Intervjun med Warpman syftar till att bekräfta eller dementera delar av de uppgifter Löfgren lämnat och hölls via telefon den 8 februari 2021. Intervjun spelades in och bearbetades därefter av författaren. Frågorna inriktades på lämpliga arter av sorgträd och på plantskolornas möjligheter och begränsningar i att få fram kvalitativt växtmaterial. Se Bilaga 2 för intervjuguiden i sin helhet.

Den som är uppmärksam kan se att intervjun med Warpman hölls före intervjun med Löfgren. Frågorna till Warpman är därför inte baserade på den information som framkom i intervjun med Löfgren, utan snarare baserade på en kring ämnet pågående dialog mellan författaren och Löfgren.

2.4. Val av kyrkogård

Valet av kyrkogård föll på Gamla kyrkogården i Malmö. Anledningen till att staden Malmö valdes är dels med tanke på växtzonen som möjliggör flertalet trädarter, dels att det är det en stad som hyser flera stadsnära kyrkogårdar vilket överensstämmer med uppsatsens syfte. Att just Gamla kyrkogården valdes av alla Malmös kyrkogårdar beror framför allt på tre faktorer. För det första är kyrkogården relativt liten till ytan vilket gör den överskådlig och väl lämpad för uppsatsens omfattning. För det andra är det en väldokumenterad och välbevarad 1800-tals kyrkogård som det finns relativt gott om material kring, både gammalt och nytt. För det tredje är det en kyrkogård som Malmö kyrkogårdsförvaltning under de senaste åren arbetat aktivt med återplantering av sorgträd på vilket är intressant ur ett nutida perspektiv.

3. Den svenska kyrkogårdens historia

Dagens kyrkogårdar så som vi är vana att se dem idag – välskötta och grönskande med storvuxna träd och strikta symmetriska kvartersindelningar – är historiskt sett en relativt ny företeelse i hela Norden (Lundquist 1992). För två- till trehundra år sedan var kyrkogårdarna fria från högvuxen vegetation och bestod istället av vildvuxen gräsmatta eller äng (ibid.). Detta kapitel syftar till att ge en kyrkogårdshistorisk tillbakablick och undersöka de influenser som lett fram till att kyrkogården ser ut som den gör idag.

3.1. Den medeltida kyrkogården

I samband med att Sverige kristnades i mitten av 1000-talet blev begravingar en fråga för kyrkan och järnålderns gravfält i anslutning till byar övergavs gradvis (Grönwall 2017). Kyrkogårdarna som växte fram runt de kyrkor som anlades var inte planlagda utan växte snarare fram i takt med att behovet av gravplatser ökade (ibid.). Det finns dåligt med belägg för hur den medeltida kyrkogården egentligen såg ut, men den beskrivs oftast som en inhägnad vildvuxen gräsmatta eller äng med oregelbunden eller ostrukturerad form (Lundquist 1992). Förutom att kyrkogårdarna användes som begravningsplats var de en social mötesplats där det anordnades marknader och andra sammankomster, men det var även en plats där djurfoder kunde tas tillvara, antingen genom bete eller slåtter (Grönwall 2017; Lundquist 1992). Träd på kyrkogårdar var förmodligen inte vanligt vid denna tid då de inte ansågs vara estetiskt tilltalande utan mest var till besvär då rötterna hindrade grävning av gravar (Grönwall 2017). Dessutom ansågs träd och annan högre vegetation skugga det för foderproduktionen viktiga gräset (Lundquist 1992).

Under medeltiden blev det vanligt med begraving inne i kyrkobyggnader, men den möjligheten fanns bara för personer ur samhällets övre skikt (Lundquist 1992). Området utanför kyrkan fungerade fortfarande som begravningsplats åt människor ur de lägre stående skikten (ibid.). Var på kyrkogården en person begravdes bestämdes enligt religiösa, moraliska och socioekonomiska regler där exempelvis en grav på kyrkogårdens östra sida i närheten av kyrkkoret ansågs allra finast (Grönwall 2017). Av sanitära skäl förbjöds så småningom begraving i

kyrkobyggnader, men detta skedde inte förrän 1815 och då efter påtryckningar från bland annat prästerskapet (ibid.).

3.2. Reformationen och kyrkogårdens förfall

Reformationen var en tid då kyrkans makt och inflytande i samhället minskade (Grönwall 2020). Detta ledde till stora förändringar för kyrkogården, bland annat genom att ansvaret för kyrkogården successivt flyttades från kyrkan till staten (Lundquist 1992). Martin Luther propagerade för att kyrkogården skulle flytta utanför städerna och att den istället för social mötesplats skulle vara en plats för kontemplation och kristen andakt (ibid.). Detta var inte något han fick gehör för utan istället följde en tid där kyrkogården försumrades och respekten för gravens gamla bruk och traditioner var som bortblåst (ibid.). Till exempel revs kyrkogårdsmurar så att materialet kunde användas i andra anläggningar och gravstenar bortforslades och användes som trösklar (Grönwall 2020). Förklaringen till detta kan bland annat ligga i att kyrkobyggnader vid denna tid fortfarande utgjorde begravningsplats åt de högre stående skikten och de lägre stående skiktens begravningsplats inte ansågs vara av någon större betydelse (Lundquist 1992).

3.3. En revolutionerande tid med gröna influenser

Under 1700-talet ökade Sveriges befolkning vilket så småningom ledde till att antalet avlidna ökade (Grönwall 2017). Platsbrist uppstod på de svenska kyrkogårdarna och en lösning på detta var att vid grävning av nya gravar lägga uppgrävda, icke förmultnade skelettdelar från befintliga gravar i så kallade benhus (ibid.). Detta ansågs dock inte vara en hållbar lösning, så med influenser från kontinenten började så småningom nya kyrkogårdar anläggas utanför stadskärnan (ibid.). De nya kyrkogårdarna planerades och gestaltades i förväg vilket var nytt och revolutionerande för kyrkoplaneringens historia (Lundquist 1992). Planerna gjordes efter den tidens nya idéer om hygien och estetik (Grönwall 2017) vilket bland annat ledde till att benhusen successivt försvann, att gångar med kvartersindelning anlades och att allt fler personer jordfästes istället för att begravas inne i kyrkobyggnader (Lundquist 1992).

Det är också under denna tid som de första medvetna trädplanteringarna på svenska kyrkogårdar sker, om än i liten utsträckning (Grönwall 2017; Lundquist 1992). Inom parkarkitektur fanns sedan ett par hundra år tillbaka en tradition av att plantera träd av estetiska skäl vilket nu influerade de svenska kyrkogårdarna (Grönwall 2017). Träd planterades även av hygieniska skäl då de ansågs rena

kyrkogården från den sanitära olägenhet som döda kroppar innebar (ibid.). Dessutom fick Martin Luthers gamla tankar om kyrkogården som en plats för kontemplation genomslag där träden på kyrkogården skulle symbolisera det eviga livet i form av växtlighetens års- och livscyklar (ibid.).

3.4. Trädens och parkidealens tid

År 1815 beslöt riksdagen att begravingar i städer skulle upphöra och att nya kyrkogårdar skulle förläggas utanför städer och byar (Sörensen 2006). Genombrottet för de "nya kyrkogårdsidéerna" skedde under 1800-talet då både alléer och trädkransar planterades på såväl nya som gamla kyrkogårdar (Grönwall 2017; Lundquist 1992). Trädplanteringarna influerades av samtida trädgårds- och parkideal där främst träd som alm (*Ulmus* spp.), ask (*Fraxinus excelsior*), lönn (*Acer* spp.) och lind (*Tilia* spp.) planterades (Grönwall 2017). Ek (*Quercus* spp.) och hästkastanj (*Aesculus hippocastanum*) förekom också på kyrkogårdar om än i mindre utsträckning än tidigare nämnda (Lundquist 1992). Växterna levererades under denna tid av de svenska plantskolor som grundades under 1800-talet, men även mycket växtmaterial, framför allt träd och rosor, köptes in från större plantskolor på kontinenten (Morin & Grönwall 2018). Även den strikt geometriska indelningen av kyrkogårdarna hämtade sin inspiration i den samtida klassiska trädgårdsarkitekturen (Grönwall 2017). Dessa idéer började som så många andra inne i städerna och det skulle dröja en bit in på 1900-talet innan dessa idéer fått total spridning i landet (Lundquist 1992). Kyrkogårdar som vi är vana att se dem idag – med stora lummiga träd och arkitektoniska anläggningar – är som tidigare nämnt en relativt ny företeelse och grunden till detta lades alltså först under denna tid (ibid.).

1800-talets kyrkogårdar genomsyrades av dåtidens klasskillnader där de som hade råd kunde köpa gravplatser inom områden reserverade för köpegravar; ett system som upphörde 1916 i och med lagen om nyttjanderätt av gravplats (Grönwall 2017). De som inte hade råd att köpa egna gravar begravdes fortlöpande inom det som idag kallas för allmänna linjen (ibid.). Detta system upphörde 1964 i och med lagen om gravrätt (ibid.). Klasskillnaderna i samhället och på kyrkogården befästes ytterligare genom att det under denna tid var vanligt med stora och påkostade gravmonument över betydelsefulla medborgare (Lundquist 1992). En förutsättning för dessa gravmonument var att det fanns en förmögen borgarklass som var beredda att betala för dem (Grönwall 2017), men en än viktigare förutsättning var industrialismens framfart och massproduktion som i grunden förändrade framställningen av gravvårdar under 1800-talets andra hälft (Lundquist 1992). Under denna tid blev även gjutjärnsstaket modernt (Grönwall

2017) och de tidigare vanligt förekommande träkorsen försvann till förmån för gjutjärnskors eller resta stenar (Lundquist 1992).

3.5. Sorgträdens intåg på svenska kyrkogårdar

I takt med att intresset för gravanordningar ökade under mitten av 1800-talet växte även ett intresse för att vårda och utsmycka de ägda gravplatserna fram (Grönwall 2017). Enligt Henrik Morin (muntligen 2021-02-23), parkkonsulent som bland annat arbetat med den gröna delen av vård- och underhållsplaner för kyrkogårdar, planterades kyrkogårdar vid denna tid med en stor blandning av det växtmaterial som fanns att tillgå för park och trädgård. Dessa planteringar var med andra ord inte i närheten lika strukturerade och planerade som de är idag (ibid.). Växter på kyrkogårdar blev så småningom ett permanent inslag och kunde bestå av exempelvis murgröna (*Hedera* spp.) eller vintergröna (*Vinca minor*), men även hängande trädsorter av ask (*Fraxinus excelsior* 'Pendula'), alm (*Ulmus glabra* 'Camperdownii'; *Ulmus glabra* 'Pendula') och björk (*Betula pendula* 'Tristis'; *Betula pendula* 'Youngii') introducerades på gravplatserna (Grönwall 2017). Förutom dessa sorter nämner Sörensen (2006) hängbok (*Fagus sylvatica* 'Pendula') som ett vanligt sorgträd som gav kyrkogården en speciell karaktär. Morin och Grönwall (2018) menar att även hängformer av apel (*Malus* spp.) förekommit som sorgträd på svenska kyrkogårdar.

I samtida trädgårdsarkitektur användes ofta solitärträd med speciella egenskaper såsom träd med olikfärgade bladverk och träd med häng-, paraply- och pelform (Riksantikvarieämbetet et al. 2014). Förmodligen var det bland annat dessa influenser som gjorde att sorgträden med sina hängande grenar så småningom introducerades på svenska kyrkogårdar (ibid.). Träd på enskilda gravar valdes ofta med tanke på sitt symbolvärde (ibid.) där avsikten med sorgträden var att de hängande grenarna skulle symbolisera och förstärka kyrkogårdsbesökarnas känsla av sorg (Lundquist 1992; Lundstedt 2014).

Ask, alm och björk var de vanligast förekommande arterna av sorgträd enligt Bengtsson (1992), men i en växtförteckning tillhörande 1861 års kyrkoplan för Nicolaikyrkan i Lidköping kunde en större mängd arter av sorgträd utläsas, se *Tabell 1*.

Tabell 1. Växter med hängande växtsätt (med äldre latinska namn) från 1861 års kyrkoplan för Nicolaikyrkan i Lidköping (Lundquist 1992 s.32).

<i>Caragana pygmaea pendula</i>	ärtträd, sorgträd (ärtsorgträd)
<i>Crataegus oxyacantha pendula</i>	hagtorn, sorgeträd
<i>Cytisus alpinus pendulus</i>	gullregn, sorgebuske

<i>Cytisus purpureus pendulus</i>	gullregn, sorgbuske
<i>Fagus sylvatica pendula</i>	rödbok, sorgträd
<i>Fraxinus excelsior pendula</i>	ask, sorgträd
<i>Fraxinus excelsior aurea pendulas</i>	ask, gulqvistig, sorgträd
<i>Populus tremula pendula</i>	poppel, sorgeträd
<i>Pyrus salicifolia pendula</i>	sorgträd
<i>Salix americana pendula</i>	pihl, sorgbuske
<i>Sorbus aucuparia pendula</i>	sorgrönn
<i>Tilia americana pendula</i>	Lind, amerikansk, sorgträd
<i>Ulmus pendula</i>	alm, sorgträd
<i>Ulmus suberosa pendula</i>	alm, kork, sorgträd

I en tid när de flesta träd som planterades på kyrkogårdar var ask, alm, lönn, ek, lind eller hästkastanj får detta anses vara en anmärkningsvärd förteckning, vilket Lundquist (1992) också poängterar.

Under vilken tid sorgträd introducerades och medvetet planterades på svenska kyrkogårdar går inte helt att fastställa, men det sägs vara i mitten eller slutet av 1800-talet (Bengtsson 1992; Lundquist 1992). Detta kan bekräftas genom SAOB (2021b) som konstaterar att den första förekomsten av ordet sorgträd eller sorgeträd i svensk litteratur var 1837 respektive 1859. I *Årsberättelse om botaniska arbeten och upptäckter. För år 1836. Till Kongl. Vetenskaps-Academien afgifven den 31 mars 1837* går följande att läsa om sorgträd:

Af Träd med nedhängande grenar, så kallade *Sorg-Träd*, hvilka utomlands äfven planteras på grafvar, äro följande i sednare åren blifna mera kända, men de flesta ibland dem fortplantas endast genom ympning eller oculering: *Fraxinus excelsior* β . *pendula* (*Häng-Ask*). – *Frax. lentiscifolia* β . *pendula* (*Häng-Ask*). – *Salix babylonica* L. (*Tår-Pilen*), som likväl i medlersta Sverige årligen affryser altintill roten. Af denna är den så kallade *Ring-Pilen* (*Salix babylonica* β . *annularis*) en Varieté, hos hvilken bladen missbildas sig och genom inrullning antaga ring-form. Det är denna Varieté, som blifvit kallad *Napoleons-Pil*, emedan den befinnes planterad vid Napoleon's graf på S:te Helena. – Man har äfven varieteter med nedhängande grenar af följande Träd-Arter: *Populus tremula* L. (*Asp*) β . *pendula*. – *Ulmus campestris* L. (*Alm*) β . *pendula*. – *Betula alba* L. (*Björk*, *Häng-Björk*) β . *pendula*. – *Fagus sylvatica* L. (*Bok*) β . *pendula*. – *Cytisus purpureus* L. β . *pendulus*. – *Rosa capreolata* D. Don. β . *pendula*. (Wikström 1837 s. 221)

Från detta citat går att utläsa att det 1837, eller egentligen redan 1836 förekom hängande former av träd i Sverige, men att de vid denna tid enligt Wikström (1837) inte planterades på gravar i Sverige, men däremot utomlands. Pilträden (*Salix babylonica* β . *annularis* [äldre vetenskapligt namn]) vid Napoleons grav som nämns i citatet kan ses avbildade på målningen i *Figur 1*.

Figur 1. Hängande pilträd på Napoleons grav. (Essex Vidal 1822)

En slagning i Kungliga bibliotekets arkiv över svenska dagstidningar ger att den första förekomsten av ordet sorgträd i en svensk dagstidning var i *Skånska posten* (1852) och förekom då i en annons skriven av Trädgårdsmästare Ljungbeck på Helgenäs; där hen bland annat erbjöd prydliga sorgträd till försäljning för nya kyrkogården. Det framgår dock inte av annonsen vilka arter som salufördes.

I en skånsk flora från 1870 går att läsa att "*Sorgträd* till plantering å kyrkogårdar utgöres dels af lummiga träd med mörka eller hvita blad, lind, lönn, blodbok, silfverpoppel, dels af träd med i höjden skjutande grenar, pyramidpoppel, dels af slokträd med hängande grenar, hängask, hängpil, hängsälg, hängasp, hängbok, hängalm &c." (Lilja 1870 s. 977). Från detta citat går att utläsa att det vid denna tid planterades träd med hängande grenar på skånska kyrkogårdar, men att begreppet sorgträd enligt Lilja (1870) hade en vidare betydelse än Wikströms (1837) tidigare definition.

I en samtida tidningsartikel reser Wallin (1871) till en plantskola i Köpenhamn och stöter på "en mängd slokträd af *Fraxinus*, *Betula*, *Caragana*, *Cerasus* [numera *Prunus*], *Fagus*, *Pyrus*, *Salix*, *Sorbus*, *Tilia*, *Ulmus*, *Rosa* o.d." (Wallin 1871 s. 62). På frågan om hur de kan sälja så mycket slokträd svarar plantskolan att en betydlig del går till kyrkogårdarna i Danmark (ibid.). Enligt Myllenberg och Dahl (1943) har det danska kyrkogårdsväsendet varit förebildligt gällande växter på kyrkogårdar och har i många fall influerat svenska kyrkogårdar.

Jämfört med exempelvis trädkransar eller alléer har sorgträd aldrig dominerat i antal på svenska kyrkogårdar, men de har däremot fungerat som en viktig kontrast till övrig vegetation (Bengtsson 1992). De har till exempel genom sitt starkt arkitektoniska uttryck varit viktiga för besökarens orientering på kyrkogården (ibid.). Bengtsson (1992) föreställer sig att de flesta sorgträd fick en medveten placering på kyrkogården, men att relativt många planterades som små prydnadsträd som genom en tillfällighet utvecklats till ett träd större än i den från början tänkta skalan. Enligt Morin och Grönwall (2018) planterades sorgträd framför allt på monumentala och påkostade gravplatser på större stadsnära kyrkogårdar. Vidare menar Lundstedt (2014) att placeringen av solitära sorgträd på enskilda gravar har varit den vanligast förekommande, men poängterar samtidigt att det har förekommit plantering av sorgträd i större bestånd och alléer på allmänna delar av kyrkogårdar, se *Figur 2*.

Figur 2. Tårbjörk (Betula pendula 'Youngii') i raka rader ramar in grusgången på en allmän del av Stångby kyrkogård.

Sorgträd har fortsatt planteras på kyrkogårdar i Sverige under 1900-talet, om än i liten utsträckning (Lundstedt 2014) och en anledning till nedgången kan vara att några av de vanligast förekommande arterna av sorgträd – ask och alm – under senare år drabbats hårt av sjukdomar (Morin & Grönwall 2018).

3.6. 1900-talets enhetlighet och rationalism

Lagen som tillät kremation infördes 1888, men fick ingen vidare spridning förrän på 1930-talet (Sörensen 2006). När kremation ökade i popularitet minskade behovet av mark för gravsättning vilket i sin tur påverkade storleken på de nya gravarna, men också arkitekturen och karaktären på de nya kyrkogårdarna (Grönwall 2017). Urngravplatsen som gravskick blev allt vanligare vilket passade in i den tidens nya skala (ibid.). 1900-talets ideal präglades av enhetlighet, enkelhet och rationalism vilket avspeglade sig i den tidens nya kyrkogårdar som ofta utformades i raka rader med likartade gravplatser omgivna av klippt gräsmatta (ibid.). Rygghäckar som fungerar som avgränsning mellan gravplatser uppkom på 1920-talet vilket är ett av flera exempel på den enklare utformning som gavs kyrkogårdens vegetation och planteringar under denna tid (Lundquist 1992). Träd var dock fortsatt viktiga inslag på kyrkogården och har med tiden fått en självklar och central plats på dagens kyrkogårdar (ibid.).

Under senare delen av 1900-talet har rationaliseringar av skötseln bidragit till att befintliga kyrkogårdar förändrats negativt när det gäller natur- och kulturvärden (Eriksson Green et al. u.å.). I takt med att gravrättsinnehavare återlämnat gravar har växtlighet och grusgångar ersatts av stora sammanhängande gräsytor och för att förenkla skötseln på kyrkogårdarna har även ramar, staket, prydnadsträd, perenner och gravvårdar har avlägsnats (ibid.). Morin (muntligen 2021-02-23) menar dock att Skåne var jämförelsevis förskonade från denna tids rationaliseringar vilket har lett till att det idag finns fler bättre bevarade, äldre kyrkogårdar i Skåne än i andra delar av Sverige.

3.7. Dagens skyddade kyrkogårdar

Under de senaste årtiondena har kyrkogårdar utvecklats åt en allt mer parklik plats med omväxlande trädbestånd, välklippta gräsmattor och med inslag av färggranna blommor (Grönwall 2017).

Kistgravplatser och stora familjegravplatser blir allt mindre efterfrågade och idag återlämnas många gravrätter (Grönwall 2017). En anledning till detta kan vara förändrade boendemönster och att vi i allt högre utsträckning inte bor kvar på den plats vi föddes på (ibid.). Andra anledningar kan vara att vi inte är lika traditionsbundna nu för tiden (ibid.) eller att vi inte vill lägga tid eller pengar på att sköta en gravplats. Ett antal alternativ till traditionella gravplatser har vuxit fram med tiden, såsom askgravplatsen som ger begränsad gravrätt och som sköts av kyrkogårdsförvaltningen, och askgravlunden som är en förändrad variant av

minneslunden (Grönwall 2017) med gemensam plats för namn och smyckning (*Begrepp i begravningsverksamhet* 2014).

Av kulturhistoriska skäl är allmänna kyrkogårdar anlagda före 1940 klassade som skyddsvärda objekt (Grönwall 2017). Detta enligt en speciell kulturmiljölagen (SFS 1988:950) vars syfte är "att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer" (SFS 1988:950 1 kap §1). Lagen skyddar kyrkotomter och kyrkogårdar vilket innefattar inhägnader, gravmonument och växtlighet (Flinck 2013). Det finns också en begravningslag (SFS 1990:1144) som bland annat reglerar hur gravanordningar får se ut och som ska skydda gravplatsernas kulturhistoriska värden mot förvanskning (Rosengren et al. 2013). Anledningen till att kyrkogårdar anses viktiga att skydda och bevara är enligt Flinck (2013) att de utgör viktiga dokument över livet (och döden) i Sverige. Eriksson Green et al. (u.å.) utvecklar resonemanget och menar att kyrkogårdar är viktiga på grund av att de visar på traditioner och normer som funnits kring hanteringen av de döda genom historien. Vidare menar de att bevarande kan vara viktigt för att visa de förändringar som skett i samhället; exempelvis de religiösa och politiska idéer som har påverkat gravskick och kyrkogårdar över tid (ibid.). Riksantikvarieämbetet (2014) påpekar dock att det inte handlar om bevarande till varje pris, utan att det snarare handlar om att hitta en balans och dynamik i förhållandet mellan bevarande och utveckling som tar hänsyn till samhällets skiftande behov.

Länsstyrelsen är den myndighet som har ansvar för att utreda och lämna förslag om kyrkogårdar och som sedan lämnar vidare till Riksantikvarieämbetet som beslutar om ett eventuellt skydd (Flinck 2013). De förändringar av kulturmiljön som kan vara aktuella att utreda är exempelvis ändringar i kyrkogårdars eller enskilda gravars inhägnad, ändringar av gravkvarter eller gångsystem och ändringar som rör vegetationens rumsbildande eller arkitektoniska uttryck, så som trädkransar eller häckar (Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation 2013). Enligt kulturmiljölagen (SFS 1988:950) krävs tillstånd för *väsentlig* ändring av vegetation på kyrkogårdar. Riksantikvarieämbetet (2014) förtydligar att borttagning av växtlighet, exempelvis trädfällning och väsentlig nyplantering av växtlighet räknas som väsentlig ändring av vegetation. Vad som räknas till väsentlig nyplantering av växtlighet framgår inte.

I ett internt dokument framtaget av Malmö kyrkogårdsförvaltning skrivs följande om träds juridiska skydd i förhållande till kulturmiljölagen (SFS 1988:950):

Träd på kyrkotomter och begravningsplatser kan ingå i de kulturhistoriska värdena, det vill säga vara en del av ett kyrkligt kulturminne. Träden omfattas i så fall av vårdplikten och åtgärder som påverkar dem kan kräva prövning. Om träden inte har betydelse för det kulturhistoriska värdet men kan komma i konflikt med någonting som har kulturhistoriskt

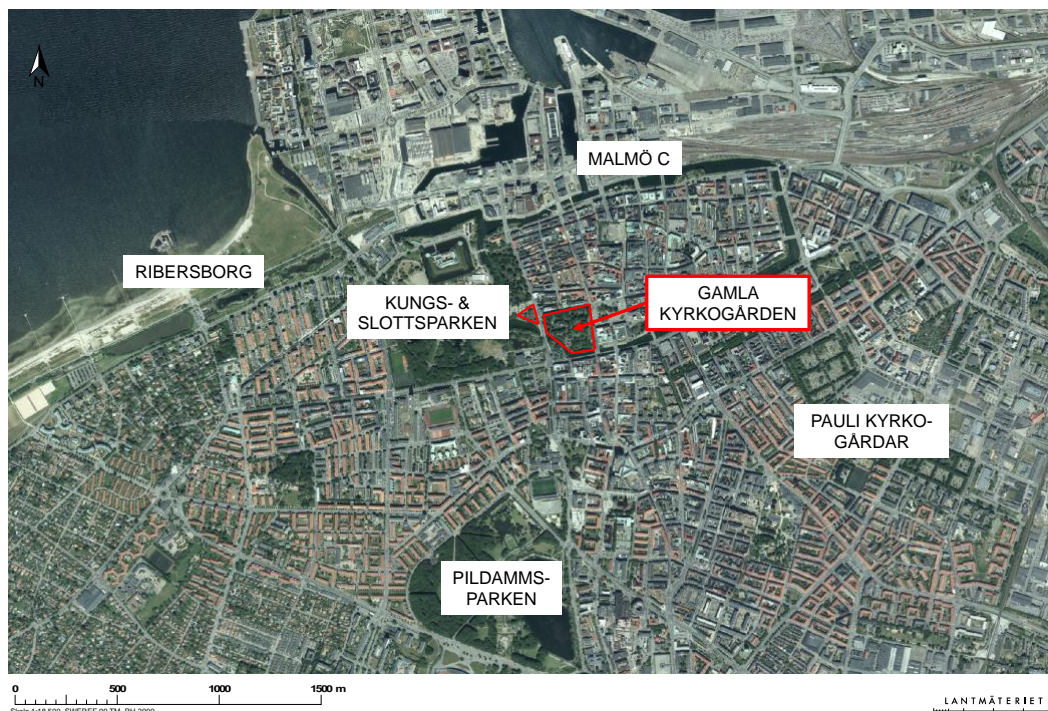
värde – till exempel en stenmur – kan åtgärder kräva prövning i förhållande till stenmurens betydelse för det kulturhistoriska värdet.

Skyddade kyrkliga kulturminnen får som huvudregel inte ändras på väsentligt sätt utan tillstånd från länsstyrelsen. Vad som räknas som en väsentlig ändring bestäms inte av åtgärdens omfattning i till exempel tid eller resurser utan enbart av hur det kulturhistoriska värdet hos kyrkotomten eller begravningsplatsen påverkas. Det bör noteras att det kan vara tillåtet att genomföra åtgärden trots att den innebär en väsentlig ändring och då är frågan endast om det behövs prövning eller inte. (Löfgren et al. 2020 Bilaga 2 utan paginering)

Träd på kyrkogårdar bär ofta spår av mänsklig påverkan och utgör därför en viktig del av det biologiska kulturarvet (Riksantikvarieämbetet et al. 2014). De kan ha ett stort symbolvärde där placering eller form kan säga mycket om tidsanda, tradition eller estetiska ideal från förr (ibid.). Förutom trädens pedagogiska värden kan de även utgöra ett genetiskt kulturarv där en specifik art, sort eller klon visar på den mänskliga inblandning som varit typisk för en viss plats eller tidsperiod (ibid.). Enligt Lundstedt (2014) och Bucht (1992) hamnar kyrkogårdens gröna värden ofta i skymundan vid kulturhistoriska inventeringar. Detta menar Lundstedt (2014) kan bero på okunskap hos de som utför inventeringar, där en större kunskap om vilka växter som är av kulturhistoriskt intresse vore önskvärt. Morin och Grönwall (2018) menar att intresset för kyrkogårdens gröna värden skulle kunna väckas genom nyplantering av äldre växtmaterial som kan visa på hur äldre gravplanteringar såg ut.

4. Gamla kyrkogården i Malmö

Gamla kyrkogården i Malmö invigdes 1822 (Isberg 1923) och är den idag äldsta bevarade kyrkogården i Malmö (Malmö kyrkogårdsförvaltning u.å.-b). Den är en av totalt 17 kyrkogårdar i Malmö och ligger centralt belägen intill Gustav Adolfs torg (ibid.), se *Figur 3*. Dess yta uppskattas av Löfgren (muntligen 2021-02-12) till ungefär 5,5 hektar av de totalt 150 hektar som utgör Malmös kyrkogårdsmark, vilka i sin tur utgör cirka en procent av hela Malmös yta. För den som inte har möjlighet att besöka Gamla kyrkogården, men ändå vill få en övergripande bild av kyrkogårdens karaktär presenteras fotografier från Gamla kyrkogården i Bilaga 3.

Figur 3. Översiktskarta över Malmö som visar placeringen av Gamla kyrkogården. (Lantmäteriet 2021)

4.1. En historisk tillbakablick

Industrialiseringen ledde till att befolkningsantalet i Malmö ökade under 1800-talet och därmed så småningom även behovet av fler gravplatser (Isberg 1923). I takt med att de redan existerande kyrkogårdarna blev överfulla växte behovet av en ny kyrkogård fram (ibid.).

Gamla kyrkogården i Malmö anlades mellan 1820 och 1822 och stod färdig för invigning den 24 november 1822 (Isberg 1923). Kyrkogården anlades då på gammal rivningsmark från den tid Malmö var befäst och på den södra sidan av den intilliggande kanalen utgjordes omgivningarna av öppen jordbruksmark (Löfgren muntligen 2021-02-16). Som tidigare nämnts beslöt riksdagen 1815 att begravingar i städer skulle upphöra och att nya kyrkogårdar skulle förläggas utanför städer och byar (Sörensen 2006). Med tanke på kyrkogårdens nuvarande centrala placering kan det vara svårt att föreställa sig att kyrkogården vid denna tid anlades utanför Malmös stadskärna. Enligt Rosengren et al. (2013) ansågs inte kyrkogården med sin placering intill Gustav Adolfs torg vid tiden för anläggandet ligga utanför staden, men regeringen godkände trots detta den nya kyrkogårdens placering. Kyrkogården namngavs Nya begravningsplatsen – ett namn som stod sig ända fram till 1870, då behovet av ytterligare en kyrkogård ledde fram till anläggandet av den kyrkogård vi idag kallar S:t Pauli norra kyrkogård (Isberg 1923). Då döptes Nya begravningsplatsen om till Gamla begravningsplatsen (ibid.); ett namn som senare blivit Gamla kyrkogården (Schlyter 1988).

Gamla kyrkogården anlades från början i sju kvarter (Isberg 1923). Fyra av kvarteren anlades med gravställen där de finare, yttre områdena var tänkta till försäljning och de inre områdena till "allmänt begagnande" (ibid.). Det femte kvarteret var avsett för stadens fattiga, det sjätte för hospitalet och det sjunde för självmördare (ibid.). Ur ett klassperspektiv är Gamla kyrkogården därför intressant då både borgerliga släkter och "vanliga" människor är begravda inom samma kyrkogård (Rosengren et al. 2013).

Kyrkogården, som den ser ut idag, överensstämmer inte med hur den såg ut när den anlades 1822. Från början var kyrkogården mindre till ytan, men utökades i flera steg under 1800-talet allt eftersom behovet av gravplatser ökade (Isberg 1923). Den sista utvidgningen skedde vid tillkomsten av kvarter fem och sju och dessa stod färdiga 1859 (ibid.). Dessutom utgjordes kyrkogården från början av en sammanhängande yta, men i samband med Baltiska utställningen 1914 uppstod behovet av att dra en ny väg rakt igenom den västra delen av kyrkogården vilket resulterade i att den sedan dess är uppdelad i två delar (ibid.), se *Figur 4*.

Figur 4. Utsnitt ur två kartor som visar kyrkogården innan och efter vägens tillkomst. (Lantmäteriet 1910-15 (t.v.); Lantmäteriet 1970 (t.h.))

Kyrkogårdens existens har flera gånger varit hotad, bland annat genom planer på breddning av intilliggande gator och på bebyggelse av området (Schlyter 1988). Det diskuterades även huruvida platsen av hygieniska skäl egentligen var lämplig som kyrkogård varpå förslaget om att kyrkogården skulle göras om till park lades fram (ibid.). Inget av dessa förslag gick igenom vilket enligt Schlyter (1988) var för väl då Gamla kyrkogården utgör ett viktigt dokument över Malmös 1800-talshistoria.

4.2. Gamla kyrkogården idag

Idag är Gamla kyrkogården belägen i den allra mest centrala delen av Malmö. Platsen används fortfarande som begravningsplats, om än i liten utsträckning (Malmö kyrkogårdsförvaltning u.å.-a), men det har också blivit en viktig plats för rekreation och sociala möten (Östberg et al. 2016). Kyrkogården är idag kulturmärkt vilket betyder att alla gravstenar, smidesstaket och kedjor ska så långt det är möjligt bevaras (Malmö kyrkogårdsförvaltning u.å.-a). Enligt en skattning av de kulturhistoriska värdena, gjord av Östberg et al. (2016), är Gamla kyrkogården i sin helhet en kulturhistoriskt viktig plats bland annat på grund av att "Begravningsplatsen utgör ett välbevarat exempel på en stadskyrkogård från det tidiga 1800-talet, där denna tids gestaltungsprinciper kan studeras" (Östberg et al. 2016 s. 31). I denna skattning nämns även specifikt sorgträden som en viktig del av kyrkogårdens kulturhistoriska värde (ibid.).

Gamla kyrkogården är, som tidigare nämnts, uppdelat i två delar – en större del och en mindre del som kallas Annexet – och består idag av elva kvarter, inklusive en minneslund som anlades 1988 (Malmö kyrkogårdsförvaltning u.å.-a), se Figur 5.

Figur 5. Översiktskarta över Gamla kyrkogården, med kvartersindelning. (Malmö kyrkogårdsförvaltning 2011)

Vegetationen på Gamla kyrkogården utgörs framför allt av träd i form av alléer och solitärträd (Östberg et al. 2016). Det förekommer även inslag av buskar, och stora delar av ytan täcks av sammanhängande gräsytor som på våren översållas av ett rikt vårflor (ibid.). Flertalet gräsytor på Gamla kyrkogården bär idag inga spår av att de en gång i tiden fungerat som gravplatser åt stadens fattiga invånare, vilket enligt Rosengren et al. (2013) beror på att dessa gravar markerades med enkla träkors som med tiden vittrat sönder.

4.3. Trädbeståndet på Gamla kyrkogården

Träden har redan från början haft en central roll på Gamla kyrkogården. Östberg et al. (2016) beskriver hur trädbeståndet vuxit fram i etapper, med början redan ett par år innan kyrkogården invigdes då ett hundratal lindar (*Tilia* spp.) planterades. Några år senare planterades även poppel (*Populus* spp.) där vissa med tiden blev ett problem då de snabbt växte sig allt för stora och skuggade ut andra befintliga träd (ibid.). Fler trädarter tillkom under åren, bland annat flertalet almar (*Ulmus* spp.) som dels planterades längs kanalen, dels som luckplanteringar i de befintliga trädraderna (ibid.). Enligt Östberg et al. (2016) planterades kyrkogården initialt med mestadels alléträd, men allt eftersom människor begravdes inne på gravkvarteren tillkom även solitära träd på dessa platser. Här valdes ofta stora träd så som tysklönn (*Acer pseudoplatanus*), alm och lind (ibid.). Enligt Löfgren

(muntligen 2021-02-16) har det förmodligen inte funnits en plan kring de arter som planterades på kyrkogården, utan trädbeståndet har snarare vuxit fram organiskt genom åren. Detta kan framför allt ses i de blandadalléer som idag finns på platsen.

Löfgren (muntligen 2021-02-16) beskriver hur trädbeståndet i takt med att det blivit äldre vuxit sig allt tätare och hur trädkronorna tillslut kom att bilda ett tak över stora delar av kyrkogården. Vidare beskriver han att trädbeståndets var som allra tätast någon gång mellan 1960- och 1980-talet då både stormar och sjukdomar bidrog till att beståndet successivt glesades ut (ibid.). År 2020 uppskattades Gamla kyrkogårdens krontäckningsgrad till 58,6 procent (Quinton et al. 2020), vilket kan jämföras med krontäckningsgraden i Malmö tätort som 2012 låg på ungefär 21,5 procent (Malmö stad 2017).

Något som drabbade Malmö och således även Gamla kyrkogården mycket hårt var almsjukan som spred sig snabbt under 1980-talet (Jansson & Lindquist 1987). En trädinventering utförd av Malmö kyrkogårdsförvaltning (1980) visar att det vid tidpunkten för inventeringen fanns 109 almar på Gamla kyrkogården medan en alminventering, även den utförd av Malmö kyrkogårdsförvaltning (1985), visar att det fem år senare endast fanns 33 almar kvar. Med tanke på almträdens storlek måste förlusten av dessa träd haft stor inverkan på kyrkogårdens trädbestånd vid denna tid, inte minst längs kanalen och på Annexet där de flesta almar var planterade. En del av kyrkogården som inte drabbades lika hårt av almsjukan kan ses på en bild från 1985 i *Figur 6*. Idag är de enda spåren av almarna ett par stora högstubbar som vittnar om almträdens mäktiga storlek.

Figur 6. Fotografi från 1985 som visar kyrkogårdens lummighet vid denna tid. Notera även luckplanteringarna med betydligt yngre individer. (Foto: Malte Sahlgren/Malmö kyrkogårdsförvaltning)

Trädbeståndet har genom åren genomgått flera förändringar, till exempel i samband med kraftiga stormar då flera gamla träd fallit och nya träd planterats i deras ställe, men trots detta har den ursprungliga strukturen med raka rader av alléer med inslag av solitära träd bibehållits (Östberg et al. 2016). Enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16) är alléerna med sina höga krontak och de lägre sorgträden med sina hängande kvaliteter de främsta karaktärsbyggande elementen när det gäller det gröna materialet på Gamla kyrkogården och är därför mycket viktiga att bevara. Idag är trädbeståndet på kyrkogården förhållandevis varierat, men domineras ändå av parklind (*Tilia x europaea*) (Östberg et al. 2016), likt övriga Malmö där parklinden är den tredje mest förekommande trädarten (Bellan 2018). Malmö kyrkogårdsförvaltning arbetar idag aktivt med att införa ett bredare urval av trädarter på Gamla kyrkogården, bland annat genom att plantera fler mindre träd och träd med glesare kronor (Löfgren muntligen 2021-02-16). Sett till storlek är sorgträd därför lämpliga att plantera då flertalet hängande sorter inte växer sig speciellt stora (ibid.).

4.4. Sorgträden på Gamla kyrkogården

4.4.1. En historisk tillbakablick

Under vilken tid sorgträd började planteras på enskilda gravar på Gamla kyrkogården är inte klarlagt (Löfgren muntligen 2021-02-16), men det har enligt Östberg et al. (2016) åtminstone skett efter gravsättning på respektive grav då trädens rötter annars skulle vara i vägen vid grävning.

Sorgträden har varit betydligt fler till antalet än vad de är idag och flertalet arter har under åren försvunnit (Löfgren muntligen 2021-02-16), däribland hängande almar (*Ulmus glabra* spp.) som enligt Östberg et al. (2016) försvann till följd av 1980-talets almsjuka. Enligt Katharina Henriksson (muntligen 2021-02-27), landskapsarkitekt på WSP som varit delaktig i att ta fram *Trädplan för Gamla kyrkogården i Malmö* (Östberg et al. 2016), finns inga belägg i arkiven för att dessa sorgträd beställts. Detta menar hon kan bero på att sorgträd planterades på enskilda gravar och att det därför är gravplatsägare och inte kyrkogårdsförvaltningen som köpt in och planterat träden (ibid.). Uppgifterna om att det tidigare funnits hängande almar på Gamla kyrkogården är inhämtade från skötselpersonal som arbetat länge, cirka 40 år, på Gamla kyrkogården och som uppger att det tidigare funnits flertalet hängande almar som bland annat på grund av almsjukan och en stor storm försvunnit från kyrkogården (ibid.). Dessa planterades uppskattningsvis under sent 1800-tal, tidigt 1900-tal (ibid.). En trädinventering av Gamla kyrkogårdens trädbestånd genomförd av Malmö kyrkogårdsförvaltning (1980) visar dock att det vid tidpunkten för inventeringen

bara fanns en hängande alm kvar på Gamla kyrkogården. Detta skulle kunna indikera att de flesta hängande almar försvann från kyrkogården redan innan den aggressiva formen av almsjukans bröt ut i de centrala delarna av Malmö. Enligt Jansson & Lindquist (1987) skedde detta först på hösten 1984. Det är dock rimligt att anta att trädinventeringen inte är komplett och att flertalet sorgträd inte tagits med då de ansetts vara för små eller då de ansetts vara en gravplatsangelägenhet (Löfgren muntligen 2021-02-02). Vidare visar en inventering av almbeståndet på Malmös kyrkogårdar utförd av Malmö kyrkogårdsförvaltning (1985) att det vid tidpunkten för inventeringen inte fanns någon hängande alm kvar på Gamla kyrkogården. Flera sorgträd kan även ha försvunnit i samband med de upprepningar av kyrkogårdens träd- och buskskikt som till följd av att vegetationen vuxit sig allt för tät gjordes under tidigt 1980-tal (Östberg et al. 2016).

Som tidigare nämnts återfinns sorgträd framför allt på gravar tillhörande bättre bemedlade (Morin & Grönwall 2018) vilket också är fallet med de äldre sorgträden på Gamla kyrkogården (Östberg et al. 2016). De är nästintill uteslutande placerade bakom eller intill gravstenar på de mer påkostade gravplatserna, se *Figur 7*, och i flera fall då de avviker från denna placering går det att se spår från att platsen tidigare fungerat som gravplats.

Figur 7. Hängaskar på Gamla kyrkogården placerade bakom och mellan resta gravstenar.

De äldre sorgträden som idag finns på Gamla kyrkogården är uteslutande hängask (*Fraxinus excelsior* 'Pendula') och hängbok (*Fagus sylvatica* 'Pendula'). Det är en

övervägande del hängask vilket enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16) förmodligen beror på att det varit en art som plantskolorna vid tidpunkten för inköp haft god tillgång på. Av de tidigare nämnda hängande almarna finns idag inga spår. Däremot går det enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16) att se spår av att det tidigare funnits träd på några av de större gravplatserna. Detta genom att titta på eventuella sättningar eller på gravstenarnas placering inom gravplatsen (ibid.). Löfgren (muntligen 2021-02-16) menar att dokumentationen kring de hängande almarna är bristfällig, men att det är rimligt att anta att det funnits ett flertal hängande almar på Gamla kyrkogården. Dels på grund av de tidigare nämnda spåren på gravplatserna, dels på grund av att hängande almar varit ett vanligt förekommande sorgträd och att det därför är rimligt att anta att det funnits en större mängd även på Gamla kyrkogården (ibid.).

4.4.2. Sorgträd planterade på Gamla kyrkogården mellan 1967 och 2021

En genomgång av beställningslistor med växtmaterial i Malmö kyrkogårdsförvaltnings analoga arkiv och motsvarande digitala arkiv visar att endast ett fåtal nya sorgträd planterades på Gamla kyrkogården mellan 1967 och 2021 (Malmö kyrkogårdsförvaltning 1967-2010; Malmö kyrkogårdsförvaltning 2010-2021). Däribland en hängask (*Fraxinus excelsior* 'Pendula'), en hängalm (*Ulmus glabra* 'Camperdownii'), fyra gulpilar (*Salix x fragilis* f. *vitellina*) och en avenbok (*Carpinus betulus* 'Pendula'). Genomgången visar också att det inte bara var på Gamla kyrkogården antalet planterade sorgträd var få, utan att det gäller för alla Malmös kyrkogårdar. Se *Tabell 2* för ett detaljerat resultat av genomgången.

*Tabell 2. Sorgträd planterade på Malmös kyrkogårdar mellan 1967 och 2021 (Malmö kyrkogårdsförvaltning 1967-2010; Malmö kyrkogårdsförvaltning 2010-2021). Då information saknats har fälten lämnats tomma. De grönmarkerade raderna markerar sorgträd planterade på Gamla kyrkogården. Enligt Löfgren (muntligen 2021-02-12) saknas flertalet mindre sorgträd i Malmö kyrkogårdsförvaltnings material, till exempel hängsälgar (*Salix caprea* 'Kilmarnock') och silverpäron (*Pyrus salicifolia* 'Pendula') och flertalet finns därför inte med i denna sammanställning.*

År	Vet. namn	Antal	Kvalitet	Kyrkogård	Kommentar
1984	Betula 'Youngii'	1		Östra	Kv 2 F
1988	Betula verrucosa 'Tristis'	2	th. 200-250	Pauli mellersta	Minneslund [numera <i>Betula pendula</i> 'Tristis']
1988	Betula verrucosa 'Tristis'	10	th. 200-250	Östra	Kv. 1 [numera <i>Betula pendula</i> 'Tristis']
1988	Fraxinus pendula	1	st. 180 omf 8-10	Gamla	Minneslunden

1991	Ulmus glabra 'Camperdownii'	1	sth. 180 stomf 10-12	Gamla	Ny entré vid Morescobron [ersatte det egentligen påtänkta <i>Prunus x amygdalopersica</i>]
1993	Fagus silvatica pendula [sic!]	1	th ca 200	Pauli norra	I gräset vid Stjärnplan vid ny taxus
1993	Fraxinus excelsior pendula	1			
1993	Fraxinus excelsior pendula	3		Östra	Kvarter 8-A 2 st, Kvarter 8-B 1 st
1993	Salix alba 'Tristis'	1	ungträd 150- 200	Gamla	Kanalkanten annexet [numera <i>Salix x fragilis f. vitellina</i> , står på mark som numera tillhör Malmö stad]
1995	Caragana arborescens pendula	1	100-120		
1998	Salix caprea pendula	1	träd co 10 l sth 100-120	Pauli södra	Östra farmvägen [numera <i>Salix caprea 'Kilmarnock'</i>]
2002	Betula pendula 'Yongii' [sic!]	1	co högstam 10-12		
2002?	Betula verrucosa 'Yongii' [sic!]	1	co	Östra	Kv 2-E, th om nr 82, tv om nr 103 [troligt år, numera <i>Betula pendula 'Youngii'</i>]
2003	Caragana arborescens 'Walker'	1	sth 120-150	Tygelsjö	
2005?	Caragana arborescens 'Pendula'	1		Bunkeflo	[troligt år]
2005	Caragana arborescens 'Pendula'	1	lågstam co 100-120	Östra	
2006	Pyrus salicifolia 'Pendula'	2		Oxie	
2006	Salix Kilmarnack [sic!]	1	sth 100-120	S Sallerup	
2007	Fraxinus excelsior Pendula	1			Kv 8A, 8B
2008	Salix alba 'Tristis'	3	högstam 3x kl 12-14	Gamla	Mot kanalen [numera <i>Salix x fragilis f. vitellina</i>]
2013	Carpinus betulus 'Pendula'	1	sh 2m 16-18 3xompl kl	Gamla	
2014	Larix kaempferi 'Stiff Weeper'	1	sth 1,8	V Skrävlinge	

2017	Malus 'Ruby Tears'	2	450 cm coco	Gamla	[Malus RUBY TEARS ('Bailears')]
2017	Laburnum x watereri 'Vossii'	3	12-14 co	Gamla	
2017	Carpinus betulus 'Pendula'	2	14-16 spr	Gamla	
2017	Sophora japonica 'Pendula'	2	10-12 co	Gamla	[numera Styphnolobium japonicum 'Pendulum']

Det kan anses anmärkningsvärt att kyrkogårdsförvaltningen valde att plantera en hängalm 1991, tre år efter att den aggressiva formen av almsjukan först upptäcktes i centrala Malmö, men enligt Bengtsson (1992) tycktes hängalm och paraplyalm (*Ulmus glabra* 'Pendula') inte, eller i liten utsträckning, vid denna tid angripas av almsjuka. En nyare källa, Sjöman och Slagstedt (2015), menar att hängalm är mottaglig för almsjuka, men att den på grund av fältresistens inte angrips så lätt och därför fortfarande finns i produktion. Enligt Warpman (muntligen 2021-02-08) finns den fortfarande i produktion, men då den är mottaglig för almsjukan avråder han starkt från att plantera nya.

År 2017 utmärker sig som ett år då flera nya arter av sorgträd planterades på Gamla kyrkogården – två stycken hängande aplar (*Malus RUBY TEARS* ('Bailears')), tre hybridgullregn (*Laburnum x watereri* 'Vossii'), ytterligare två avenbokar (*Carpinus betulus* 'Pendula') och två pagodträd (*Styphnolobium japonicum* 'Pendulum').

4.4.3. Sorgträden på Gamla kyrkogården i nutid

Hängaskarna på Gamla kyrkogården har idag vuxit sig stora och Löfgren (muntligen 2021-02-16) påpekar att det är en direkt olämplig sorgträdsart då de växer sig allt för stora med tanke på var de är placerade. Enligt Löfgren (muntligen 2021-02-02) är det troligt att flertalet hängaskar tidigare varit undertryckta med tanke på det tidigare nämnda täta krontaket, men att sorgträden i takt med att de fått mer solljus vuxit sig större, se *Figur 8*.

Figur 8. En hängask skymtar fram bakom ett större träd på ett fotografi från 1985. (Foto: Malte Sahlgren/Malmö kyrkogårdsförvaltning)

Inventeringen av trädbeståndet utförd av Malmö kyrkogårdsförvaltning (1980) visar att antalet hängaskar vid denna tid var 22 stycken. Sedan trädinventeringen har minst tio hängaskar försvunnit, varav flera de senaste åren. Enligt Löfgren (2021-02-02) har några av dessa fallit av sig själv och andra har tagits bort medvetet. Av de totalt tolv hängaskar som finns på kyrkogården idag har elva "dålig vitalitet" eller "mycket dålig vitalitet" och med tanke på att de utgör 44 procent av sorgträdsbeståndet på Gamla kyrkogården är detta mycket oroväckande. *Tabell 3* visar de sorgträd som finns på Gamla kyrkogården idag.

Tabell 3. Sorgträdsbeståndet på Gamla kyrkogården 2021-02-01 (Malmö kyrkogårdsförvaltning 2010-2021). Justeringar i det tillhandahållna materialet har gjorts av författaren i samråd med Löfgren och nedan presenteras det uppdaterade materialet. Då information saknats har fälten lämnats tomma. De gulmarkerade planteringsåren är en kvalificerad uppskattning.

Vet. namn	Notering	Pl.år	SD (cm)	SO (cm)	KD (m)	Vitalitetsklass
<i>Carpinus betulus</i> 'Pendula'		2013	5		2	God vitalitet
<i>Carpinus betulus</i> 'Pendula'		2017		14-16	2	
<i>Carpinus betulus</i> 'Pendula'		2017		14-16	2	
<i>Fagus sylvatica</i> 'Pendula'	Murgröna	1940	69		15	Måttlig vitalitet
<i>Fagus sylvatica</i> 'Pendula'	Lutar	1930	53		11	God vitalitet
<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	Murgröna, Askskottsjuka	1950	40		6	Mycket dålig vitalitet
<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'		1940	37		5	Mycket dålig vitalitet
<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	Askskottsjuka	1950	23		7	Dålig vitalitet
<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	Askskottsjuka, Konflikt grav	1950	38		7	Mycket dålig vitalitet
<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	Askskottsjuka	1950	30		6	Måttlig vitalitet
<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	Askskottsjuka	1950	29		6	Mycket dålig vitalitet
<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	Askskottsjuka	1980	11		4	Måttlig vitalitet
<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	Askskottsjuka	1950	27		7	Mycket dålig vitalitet

<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	Askskottsjuka	1950	28		5	Mycket dålig vitalitet
<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	Askskottsjuka	1950	26		7	Dålig vitalitet
<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'		1950	35		7	Dålig vitalitet
<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	Askskottsjuka	1990	7		3	Dålig vitalitet
<i>Laburnum x watereri</i> 'Vossii'		2017		14-16	2	
<i>Laburnum x watereri</i> 'Vossii'		2017		12-14	2	
<i>Laburnum x watereri</i> 'Vossii'		2017		12-14	2	
<i>Malus</i> RUBY TEARS (Bailears')	[benämnd <i>Malus</i> 'Ruby Tears' av kyrkogårdsförvaltningen]	2017		14-16	2	
<i>Malus</i> RUBY TEARS (Bailears')	[benämnd <i>Malus</i> 'Ruby Tears' av kyrkogårdsförvaltningen]	2017		14-16	2	
<i>Salix x fragilis f.</i> <i>vitellina</i>	[benämnd <i>Salix var. vitellina</i> av kyrkogårdsförvaltningen]	2008	11		6	God vitalitet
<i>Salix x fragilis f.</i> <i>vitellina</i>	[benämnd <i>Salix var. vitellina</i> av kyrkogårdsförvaltningen]	2008	10		5	God vitalitet
<i>Salix x fragilis f.</i> <i>vitellina</i>	[benämnd <i>Salix var. vitellina</i> av kyrkogårdsförvaltningen]	2008	13		7	God vitalitet
<i>Styphnolobium japonicum</i> 'Pendulum'	[benämnd <i>Sophora japonica</i> 'Pendula' av kyrkogårdsförvaltningen]	2017		10-12	2	
<i>Styphnolobium japonicum</i> 'Pendulum'	[benämnd <i>Sophora japonica</i> 'Pendula' av kyrkogårdsförvaltningen]	2017		10-12	2	

Bortsett från de tidigare nämnda guldilarna som planterades längs kanalen, och alltså inte planterades som typiska sorgträd inne på gravplatser i direkt anslutning till gravvården, går det att se en brytpunkt gällande sorgträdens placering på Gamla kyrkogården. Från och med 2013 planteras sorgträden istället på allmänna ytor i direkt anslutning till eller i närheten av gravplatser. Löfgren (muntligen 2021-02-16) menar att detta är en förutsättning för att framöver kunna plantera sorgträd på kyrkogårdar. Träd inom gravplatser hindrar den verksamhet som är kyrkogårdsförvaltningens främsta – nämligen gravsättning – och en alternativ placering i direkt anslutning till eller i närheten av gravplatser gör att gravsättningen underlättas samtidigt som sorgträd kan fortsätta planteras (ibid.).

Löfgren (muntligen 2021-02-16) betonar vikten av en genomtänkt placering ur en kulturhistorisk synvinkel. De nya sorgträden bör därför inte placeras ut slumpmässigt, utan en genomtänkt placering i närhet till de bättre bemedlades gravar är viktigt för att kulturarvet inte ska förvanskas (ibid.).

Kyrkogårdsförvaltningens arbete med sorgträden på Gamla kyrkogården

Den ökade tillkomsten av sorgträd 2017 skedde till följd av att Löfgren (muntligen 2021-02-16) över tid observerat hur vitaliteten på sorgträdsbeståndet blivit allt sämre, framför allt i takt med askskottsjukans tilltagande negativa inverkan på beståndet. Han uppmärksammade att Gamla kyrkogården höll på att bli av med sorgträden i en oroväckande snabb takt och med dem den viktiga och för Gamla kyrkogården typiska karaktär de bidrar med (ibid.). En av de största utmaningarna i arbetet med förnyelsen av sorgträdsbeståndet har enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16) varit att bevara sorgträdsbeståndets ursprungliga karaktär. Dels på grund av tidigare nämnda problematik med placering, dels på grund av att de arter som tidigare planterats på Gamla kyrkogården på grund av sjukdom inte är lämpliga att plantera idag (ibid.). För att komma fram till lämpliga ersättningsarter tittade Löfgren (muntligen 2021-02-16) framför allt på bladform och bladutseende, men även i viss utsträckning på storlek. De alternativ han landade i var avenbok (*Carpinus betulus* 'Pendula') som möjlig ersättare till alm (*Ulmus glabra* sspp.) och pagodträd (*Styphnolobium japonicum* 'Pendulum') som möjlig ersättare till hängask (*Fraxinus excelsior* 'Pendula') (ibid.). Flertalet hängande arter diskuterades i detta skede, men många valdes bort då de ansågs avvika för mycket från den ursprungliga karaktären (ibid.). Ett exempel är hängkatsura (*Cercidiphyllum japonicum* f. *pendulum*) som enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16) är ett mycket vackert träd, men där karaktären hos trädet avviker allt för mycket från de ursprungliga sorgträden på Gamla kyrkogården. Han menar att det är viktigt att det finns en historisk tanke bakom ersättningsarterna om sorgträd ska återplanteras på kyrkogårdarna (ibid.).

En annan begränsande faktor i arbetet med återplantering av sorgträd menar Löfgren (muntligen 2021-02-16) är att det är svårt få tag på kvalitativt växtmaterial. Han anser att det är problematiskt att utbudet av arter med hängande grenar är begränsat, men menar att det största problemet är att det är svårt att få tag på stora och väl uppbyggda kvaliteter av dessa arter (ibid.). Enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16) är marknaden nästintill obefintlig vilket gör utbudet mycket begränsat. Detta bekräftas av Warpman (muntligen 2021-02-08) som menar att det är mycket svårt för plantskolor att få fram kvalitativt växtmaterial och att det framför allt är svårt att få fram större volymer av det som efterfrågas.

Även efter att sorgträden planterats på Gamla kyrkogården har det enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16) uppstått problem. Med tanke på att tillräckligt stora

kvaliteter inte kan levereras krävs att kyrkogårdsförvaltningen själva fortsätter bygga upp träden, något som det enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16) saknas kompetens för inom kyrkogårdsförvaltningen. Historiskt sett har denna kompetens funnits inom kyrkogårdsförvaltningar, men i takt med att allt större kvaliteter beställts och att plantskolorna i allt högre utsträckning stått för den största delen av uppbyggnaden av träden har denna kompetens försvunnit från kyrkogårdsförvaltningarna (ibid.). Löfgren (muntligen 2021-02-16) menar att det även är svårt att hitta denna kompetens bland dagens arborister.

Enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16) behövs inga speciella tillstånd för att ta ner eller plantera nya sorgträd på Gamla kyrkogården. Detta för att enskilda sorgträd inte utgör någon *väsentlig* inverkan på det karaktärsvärde som utgör sorgträdens kulturhistoriska värde (ibid.). Om träden däremot hade ingått i ett bestånd, som exempelvis paraplyalmarna (*Ulmus glabra* 'Pendula') på Almhöjden på Skogskyrkogården i Stockholm gör, hade de däremot varit skyddade enligt kulturmiljölagen (SFS 1988:950) och tillstånd hade behövts sökas (Löfgren muntligen 2021-02-16). Trots detta påverkar kulturmiljölagen (SFS 1988:950) sorgträden på Gamla kyrkogården; detta enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16) genom att kyrkogårdens grå värden värderas högre än de gröna. Detta tar sig i uttryck i att gamla hängaskar tagits ner då risken för att träden skulle förstöra de omgivande gravanordningarna varit överhängande (ibid.), se *Figur 9*. Det har även förekommit att hängaskar släppt stora grenar vilket kan vara problematiskt, dels ur säkerhetssynpunkt för kyrkogårdsbesökare, dels för att de kan förstöra värdefulla gravanordningar (ibid.). De gamla sorgträden skulle med sina många och stora håligheter i teorin kunna falla under miljöbalken (SFS 1998:808) och då vara skyddade enligt lag, men i praktiken når de inte upp till den stamstorlek som krävs för att omfattas av balken (Löfgren muntligen 2021-02-16).

Figur 9. En hängask togs ner på grund av att den stod i konflikt med omgivande staket och gravvård. (Foto: Johan Östberg (t.v.); Emmily Waktmar/Malmö kyrkogårdsförvaltning (t.h.))

4.4.4. Jämförelse med andra kyrkogårdar i Malmö

En jämförelse mellan antalet sorgträd som finns på Gamla kyrkogården idag och en grov uppskattning av alla Malmö kyrkogårdars sorgträd visar att 28 procent av alla Malmös sorgträd återfinns på Gamla kyrkogården, se *Tabell 4*. Med tanke på att kyrkogårdens yta endast utgör cirka fyra procent av Malmös totala kyrkogårdsmark är Gamla kyrkogården jämförelsevis mycket rik på sorgträd.

Tabell 4. Sorgträd på alla Malmös kyrkogårdar 2021-02-16 tillhandahållet av Malmö kyrkogårdsförvaltning (2010-2021). Detta är endast en grov uppskattning och stämmer därför inte helt överens med verkligheten. Enligt Löfgren (muntligen 2021-02-12) saknas flertalet mindre sorgträd i Malmö kyrkogårdsförvaltnings material, till exempel hängsälgar och silverpäron och flertalet finns därför inte med i denna sammanställning. Kolumn tre visar hur många individer av respektive art som finns på Gamla kyrkogården och kolumn fyra hur många procent av kyrkogårdens totala sorgträdsbestånd som utgörs av arten. Kolumn fem visar hur många individer av respektive art som finns på Malmös alla kyrkogårdar och kolumn sex hur många procent av hela Malmös sorgträdsbestånd som utgörs av arten.

Vet. namn	Svenskt namn	Antal på Gamla kyrkogården	Procent av bestånd på Gamla kyrkogården	Antal på Malmös alla kyrkogårdar	Procent av totalt bestånd på Malmös alla kyrkogårdar
<i>Betula pendula</i> 'Tristis'	hängbjörk	0	0 %	1	1 %
<i>Betula pendula</i> 'Youngii'	tårbjörk	0	0 %	21	22 %
<i>Caragana arborescens</i> 'Pendula'	hängkaragan	0	0 %	1	1 %
<i>Carpinus betulus</i> 'Pendula'	avenbok	3	11 %	12	13 %
<i>Fagus sylvatica</i> 'Pendula'	hängbok	2	7 %	9	10 %
<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	hängask	12	44 %	32	34 %
<i>Laburnum x watereri</i> 'Vossii'	hybridgullregn	3	11 %	3	3 %
<i>Larix kaempferi</i> 'Stiff Weeper'	japansk lärk	0	0 %	1	1 %
<i>Malus</i> RUBY TEARS ('Bailears')	apel	2	7 %	2	2 %
<i>Salix x fragilis f. vitellina</i>	gulpil	3	11 %	10	11 %

<i>Salix caprea</i> 'Kilmarnock'	hängsälg	0	0 %	1	1 %
<i>Styphnolobium japonicum</i> 'Pendulum'	pagodträd	2	7 %	2	2 %
Totalt		27		95	

Resultatet av jämförelsen visar att sorgträdsbeståndet på Gamla kyrkogården procentuellt sett i huvudsak överensstämmer med det bestånd som ryms på alla Malmös kyrkogårdar. En art som avviker från detta resultat är björk, där det totala sorgträdsbeståndet på alla Malmös kyrkogårdar utgörs av 23 procent björk medan det på Gamla kyrkogården finns noll procent björk.

Enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16) arbetar Malmö kyrkogårdsförvaltning med återplantering av sorgträd på flera av Malmös kyrkogårdar, dock inte i samma utsträckning som på Gamla kyrkogården. Detta beror på att det har varit förhållandevis enkelt att börja med Gamla kyrkogården då det historiska underlaget är jämförelsevis omfattande och då de har hittat relativt bra ersättningsarter (ibid.). Ett exempel på en kyrkogård där kyrkogårdsförvaltningen knappt återplanterat sorgträd alls är Östra kyrkogården i Malmö (ibid.). Detta beror enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16) på ett flertal faktorer, däribland på att det är en känslig, arkitektritad miljö där hängande björkar (*Betula pendula* ssp.) planterats i specifika mönster och där sorgträdsbeståndet nästan uteslutande består av björk. Utmaningen här ligger i huruvida de ska fortsätta plantera björk i samma utsträckning vilket ur växtteknisk synvinkel inte är lyckat då beståndet blir känsligare för eventuella sjukdomar, men som ur en kulturhistorisk synvinkel är det riktiga att göra (ibid.). Löfgren (muntligen 2021-02-16) menar att det krävs fortsatta diskussioner kring sorgträdsbeståndet på Östra kyrkogården och att de eventuellt måste ta in externa konsulter för att få hjälp med hur kyrkogårdsförvaltningen ska gå vidare i frågan.

4.4.5. Framtiden för sorgträden på Gamla kyrkogården

Träd med hängande grenar är till stor del unikt för kyrkogårdar och är enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16) förutom tidigare nämna anledningar en viktig anledning till att bevara sorgträd på kyrkogårdar.

Enligt Östberg et al. (2016) bör "de många sorgeträden [på Gamla kyrkogården] bevaras så länge de går och då dessa går ut bör de återplanteras med nya hängformer. Rör det sig om sjukdomsdrabbade arter bör de återplanteras med en alternativ art med liknande habitus" (Östberg et al. 2016 s. 86). Med tanke på att sorgträdsbeståndet på Gamla kyrkogården utgörs till 44 procent av hängask som

drabbats hårt av askskottsjuka gäller detta för stora delar av beståndet. Bengtsson (1992) menar dessutom att flertalet sorgträd är relativt kortlivade och att det därför är viktigt att tänka på att arbeta med återplantering av dessa träd om den speciella karaktären som sorgträd utgör på äldre kyrkogårdar ska bevaras.

Löfgren (muntligen 2021-02-16) förklarar att arbetet med sorgträden på Gamla kyrkogården är en pågående process inom kyrkogårdsförvaltningen och att de inom en femårsperiod ska plantera ytterligare fem eller sex individer. Med tanke på de gamla hängaskarnas låga vitalitet räknar han med att minst fem av dessa kommer behöva tas ner inom en tidsperiod på fem till tio år (ibid.). Fem till tio år kan låta som en lång tid, men med tanke på hur lång tid det i dagsläget tar för plantskolor att få fram ett fullgott växtmaterial är det snarare ont om tid (ibid.). Löfgren (muntligen 2021-02-16) förklarar vidare att även om de skulle plantera nya sorgträd i år skulle de inte uppnå i närheten av den kvalitet som de gamla hängaskarna motsvarar. Kyrkogårdsförvaltningen strävar idag efter att behålla hängaskarna så länge det är möjligt, bland annat genom kronreducering på de träd som på grund av obalans riskerar att kollapsa (Löfgren muntligen 2021-02-02).

På frågan om huruvida sorgträden skulle kunna stå kvar som dekorativa arkitektoniska trädruiner efter sin död svarar Löfgren (muntligen 2021-02-16) att det inte är möjligt. Han förklarar att de har höga krav på att kyrkogården ska vara "ordnad och värdig" och att de i dött tillstånd även skulle kunna utgöra en risk både för kyrkogårdsbesökare och för omgivande gravanordningar (ibid.). Däremot har kyrkogårdsförvaltningen påbörjat en biodepå för att ta tillvara den ur biologisk synvinkel värdefulla veden (Löfgren muntligen 2021-02-02), se *Figur 10*.

Figur 10. En nedtagen hängask har blivit material till en biodepå på Gamla kyrkogården.

Någon form av samarbete gällande inköp och beställning av sorgträd mellan kyrkogårdsförvaltningar finns inte idag enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16), även om de diskuterar sorgträdens varande och dess kulturhistoriska värden sinsemellan. Med tanke på svårigheterna kring att få fram tillräckligt bra växtmaterial har Löfgren (muntligen 2021-02-16) funderat kring möjligheten att

få till stånd någon form av kontraktsodling med plantskolor där kyrkogårdsförvaltningar skulle förbinda sig att köpa ett visst antal träd mot att plantskolan under två eller tre år byggde upp träden till en bättre kvalitet. Detta skulle enligt Löfgren (muntligen 2021-02-16) vara positivt för både kyrkogårdsförvaltningar och plantskolor då kyrkogårdarna får bättre kvalitet på träden samtidigt som plantskolorna får en garanti på att de får sålt träden de köper in. Detta kräver dock mycket koordinering och planering från kyrkogårdsförvaltningens sida vilket Löfgren (muntligen 2021-02-16) menar skulle kunna vara ett hinder för att denna typ av samarbeten skulle kunna genomföras.

Enligt Warpman (muntligen 2021-02-08) är problemet med hängande träd, sett ur plantskolors synvinkel, att det endast finns en mycket liten efterfrågan och att det av den anledningen inte finns någon bredare produktion. Han uppskattar att cirka 90 procent av Stångby plantskolas försäljning av hängande träd går till kyrkogårdar (ibid.). Efterfrågan har enligt Warpman (muntligen 2021-02-08) inte förändrats över tid, men han upplever att kyrkogårdsförvaltningar sporadiskt efterfrågar större volymer av hängande träd då de vill ersätta de träd som försvunnit till följd av almsjukan eller askskottsjukan. Warpman (muntligen 2021-02-08) uppger att det endast finns en handfull stabila och klimatanpassade hängande trädsorter att köpa in, men säger samtidigt att det finns flertalet udda sorter att köpa in, men att de på grund av hårdighetsproblem inte är lämpliga att använda i stora delar av landet.

5. Diskussion

Syftet med denna uppsats har varit att ge en bakgrund till och undersöka utvecklingen av sorgträd på Gamla kyrkogården i Malmö. Uppsatsen skulle även undersöka vilka möjligheter och begränsningar som finns i arbetet med återplantering av sorgträd idag. Under arbetet med litteraturstudien har det framgått att sorgträd inte omnämns nämnvärt i den litteratur som berör kyrkogårdens historia. Bortsett från *Kyrkogårdens gröna kulturarv* (Bucht (red.) 1992), som dedikerat ett kortare kapitel till sorgträden, nämns ofta dessa träd endast i förbifarten. Detta indikerar att det inte är ett vidare utforskat område när det gäller kyrkogårdshistoria, vilket blir extra tydligt då sorgträd ofta får stå tillbaka till förmån för mer noggranna beskrivningar av alléer och trädkransar.

5.1. Sorgträden på Gamla kyrkogården

Som litteraturstudien antyder fanns det vid tidpunkten för sorgträdens introduktion på svenska kyrkogårdar en förhållandevis stor spridning av arter med hängande grenar. Detta återspeglas inte av sorgträdsbeståndet på Gamla kyrkogården där de äldre sorgträden till största del består av hängask (*Fraxinus excelsior* 'Pendula'). Reimer (1939) menar att svenska plantskolor kring sekelskiftet 1900 började drivas enligt mer rationaliserade odlingsmetoder, vilket skulle kunna vara en bidragande orsak till att utbudet av träd med hängande grenar blivit allt mer begränsat. En annan tänkbar orsak skulle kunna vara att 1800-talets stilideal med träd med hängande grenar inte följt med in på 1900-talet och att en minskad efterfrågan hos plantskolor lett till ett begränsat utbud av arter. Att flera kultursorter av sorgträd drabbats hårt av sjukdomar är förmodligen ytterligare en orsak (Morin & Grönwall 2018).

Undersökningen visar att Gamla kyrkogården är förhållandevis rik på sorgträd vilket kan bero på ett antal olika faktorer. En möjlig orsak kan vara att kyrkogården har en hög andel gravar som tillhör bättre bemedlade, vilka var de som hade råd till och intresse av att plantera och sköta denna typ av vegetation. En annan orsak kan vara att Gamla kyrkogården anlades och expanderade under en tid då träd med hängande grenar var modernt och därför började planteras i allt större utsträckning på svenska kyrkogårdar. De träd som är planterade på

kyrkogården idag är med allra största sannolikhet inte planterade på 1800-talet, men det går att föreställa sig att den vegetation som är planterad på en kyrkogård inspirerar anhöriga till nyligen gravsatta att plantera likartat växtmaterial. Med tanke på att Gamla kyrkogården tidigare troligtvis inrymt ett flertal hängande almar (*Ulmus glabra* sspp.) och att beståndet av hängask minskat har förmodligen antalet sorgträd på kyrkogården varit betydligt högre än vad det är idag. Det är omöjligt att peka på en enskild orsak till varför beståndet minskat, men sjukdomar, ointresse, okunskap, rådande stilintresse och att det med tiden har blivit mindre vanligt med stora, påkostade gravplatser är möjliga orsaker som kan vara en del av förklaringen. Enligt Morin (muntligen 2021-02-21) var *Handbok i kyrkogårdsvård* (Dahl (red.) 1943) tongivande för en stor del av de förändringar och rationaliseringar som skedde på kyrkogårdar under mitten av 1900-talet. I denna bok presenteras och diskuteras olika typer av vegetation på kyrkogårdar, men sorgträd eller hängande trädformer nämns inte över huvud taget. Detta kan indikera att sorgträd vid denna tidpunkt inte ansågs vara av speciellt värde eller intresse och att de av denna anledning försumrades. Löfgren (muntligen 2021-02-02) vittnar om stora äldre beskärningssnitt på flertalet hängaskar på Gamla kyrkogården vilket kan indikera att dessa träd varit försummade under en längre tid, men att det av någon anledning blivit aktuellt att återuppta en beskärning av träden. Om detta beror på tidigare ointresse, brist på kunskap eller något annat är svårt att fastställa.

I resultatet framgår att björk (*Betula pendula* sspp.) är en art som saknas på Gamla kyrkogården vilket inte är fallet på Malmös andra kyrkogårdar. Vad detta beror på går endast att spekulera i, men enligt Löfgren (muntligen 2021-02-02) är det troligt att det med tanke på det täta krontaket på kyrkogården ansetts meningslöst att försöka plantera björk; detta då vårbjörk (*Betula pendula*) är en väl utpräglad pionjärart som är mycket ljuskrävande och därför känslig för konkurrerande beskuggning (Sjöman & Slagstedt 2015).

5.2. Sorgträd som kulturarv

Enligt SAOB (2021b) definieras sorgträd som ett träd, i synnerhet med nedhängande grenar, som ofta planteras på eller invid kyrkogårdar. Detta är en definition som beskriver sorgträd väl på ett övergripande plan. Vad som däremot framkommit genom arbetet med uppsatsen är att det inte är självklart och tydligt vilken eller vilka aspekter gällande sorgträd som utgör kulturarvet. Är det arten eller sorten? Är det den hängande kvaliteten? Och i så fall – är det grenarna som ska vara hängande, eller fungerar det lika väl med nedhängande blad eller blomställningar? Är det storleken på trädet? Är det bladformen? Eller är det placeringen? Uppsatsen avser inte att definiera detta närmre, men vill uppmana

till att vid eventuell återplantering reflektera över vilken karaktär sorgträden bidrar eller har bidragit med på kyrkogården och försöka återskapa och bevara denna karaktär i så stor utsträckning som möjligt. Undersökningen på Gamla kyrkogården visar att framtiden för sorgträden till viss del är beroende av att synen på vad som utgör sorgträdens kulturhistoriska värde breddas. Morin (muntligen 2021-02-21) menar att sorgträdens värde möjligen förstärks genom att de i huvudsak varit placerade på gravar tillhörande de bättre bemedlade, vilka ofta genom sina påkostade gravanordningar omfattas av bland annat kulturmiljölagen (SFS 1988:950).

Av uppsatsens resultat framgår att sorgträd är en viktig del av det kulturarv som kyrkogårdar utgör och att flera av kyrkogårdens träd dessutom är skyddade enligt lag. Denna uppsats har inte gått djupare in på lagstiftning kring kyrkogårdens träd, men det har visat sig att lagstiftningen kring sorgträd i viss mån verkar vara öppen för tolkning, vilket kan anses vara problematiskt. Speciellt oklart verkar det vara kring huruvida ett enskilt sorgträd omfattas av lagstiftningen eller om det för att omfattas av lagen krävs ett helt bestånd. Om enskilda sorgträd inte omfattas av lagstiftningen skulle det gå att argumentera för att ingen av de gamla hängaskarna på Gamla kyrkogården behöver ersättas, men det verkar samtidigt gå att argumentera för motsatsen – att samtliga nedtagna hängaskar måste ersättas då de utgör en del av den karaktär som beståndet av sorgträd bidrar med på Gamla kyrkogården. Denna oklarhet kan leda till att det blir upp till enskilda kyrkogårdsförvaltningar, eller till och med enskilda personer inom kyrkogårdsförvaltningar att ta ställning till och tolka lagen och därefter avgöra i vilken utsträckning sorgträd ska bevaras. Som tidigare nämnts utgörs ett kulturarv av materiella och immateriella uttryck som påverkats av människor (Riksantikvarieämbetet 2020) och Löfgren (muntligen 2021-02-16) menar att det kulturhistoriska värdet som sorgträd utgör i viss mån förstärks genom att kyrkogårdsförvaltningen väljer att återplantera sorgträd.

Det har också framkommit genom undersökningen att kyrkogårdens grå värden prioriteras över de gröna, vilket exemplifierades genom den nedtagna hängasken som stod i konflikt med omgivande gravanordning. Sett till hur lagstiftningen ser ut idag var detta ett korrekt handlande, men det går att argumentera för att graven förlorade mycket av sin karaktär då den stora hängasken togs ner. Å andra sidan är hängaskarna på Gamla kyrkogården hårt ansatta av askskottsjukan och det kan ha varit en tidsfråga innan kyrkogårdsförvaltningen av andra orsaker blivit tvungen att ta bort trädet. Morin (muntligen 2021-02-21) vittnar om att det pågår ett skifte där kyrkogårdens gröna värden värderas allt högre. Samtidigt säger han att det ofta saknas kompetens kring kyrkogårdars gröna frågor på exempelvis landets länsstyrelser och menar att det ofta ges olika svar beroende på vilken person på Länsstyrelsen som handlägger ens ärende (ibid.). Det är kanske inte

rimligt att kräva att anställda på Länsstyrelsen ska ha detaljkunskap inom alla områden, men med detta sagt ligger istället ett större ansvar på kyrkogårdsförvaltningar att skriva tydliga och väl underbyggda ansökningar.

5.3. Växtmaterial och artdiversitet

Till följd av att almsjukan och askskottsjukan leder till att allt fler sorgträd försvinner från svenska kyrkogårdar kan frågan om sorgträd snart bli en större angelägenhet än vad den är idag. Resultatet pekar tydligt på att det finns ett stort problem med att få tag på kvalitativt växtmaterial, vilket kan vara ett hinder om allt fler kyrkogårdar i allt högre utsträckning börjar efterfråga hängande träd. En ökad efterfrågan skulle å andra sidan kunna leda till större möjligheter för svenska plantskolor att leverera efterfrågat växtmaterial, men Warpman (muntligen 2021-02-08) menar att det även finns stora begränsningar kring möjligheten att köpa in växtmaterial från Tyskland och Holland, vilka är de länder som producerar en övervägande del hängande träd idag.

Sjöman et al. (2012) menar att för att ett trädbestånd ska kunna leverera de för oss människor nödvändiga ekosystemtjänsterna krävs att beståndet är friskt och inte drabbat av sjukdomar. De menar vidare att en förutsättning för att ett trädbestånd ska vara friskt och bärkraftigt är att beståndet består av en stor variation av arter och sorter (ibid.). Undersökningen på Gamla kyrkogården visar tydligt på den problematik som kan uppstå när ett trädbestånd till största del består av samma art. Enligt Quinton et al. (2020) finns en konflikt mellan att öka artdiversiteten på Gamla kyrkogården och samtidigt bibehålla de kulturhistoriska värdena. Som tidigare nämnts är det för Riksantikvarieämbetet (2014) viktigt att bevarande av kulturhistoriska värden följer och anpassar sig efter samhällets skiftande behov, vilket skulle kunna öppna upp för en breddad syn kring vilka arter av sorgträd som kan användas.

5.4. Kyrkogårdens roll som grönområde

Som tidigare nämnts uppskattade Löfgren (muntligen 2021-02-12) Malmös kyrkogårdsmark till cirka en procent av Malmös totala yta. Han uppskattar vidare att cirka tio procent av Malmös totala trädbestånd återfinns på Malmös kyrkogårdar (ibid.). Vidare uppskattade Quinton et al. (2020) Gamla kyrkogårdens krontäckningsgrad till 58,6 procent vilket kan jämföras med krontäckningsgraden i Malmö tätort som 2012 låg på ungefär 21,5 procent (Malmö stad 2017). Dessa jämförelser visar att Malmös kyrkogårdar hyser en förhållandevis stor del av Malmös träd. Med tanke på att träd bidrar till flertalet

ekosystemtjänster i städer (Naturvårdsverket 2017) är kyrkogårdars kulturhistoriska värden ur denna aspekt mycket viktiga att bevara och förstärka då ett ökat kulturhistoriskt värde på en kyrkogård även förstärker trädens skydd (Quinton et al. 2020).

Skår et al. (2018) lyfter diskussionen kring att det kan finnas en risk med att kyrkogårdar i allt högre utsträckning ses som en typ av grönområde då det skulle kunna leda till att det lagstadgade skydd som omfattar dagens kyrkogårdar luckras upp. Nordh et al. (2017) menar dock att kyrkogårdar ändå skiljer sig åt från andra grönområden då kombinationen av natur, kultur och historia, såväl som respekt för de avlidna och de sörjande anhöriga som besöker gravar gör kyrkogårdar till en unik plats.

5.5. Metoddiskussion

Som tidigare nämnts består metoden i denna uppsats av tre delar – en litteraturstudie som har avsett att ge en bakgrund till ämnet, en arkivstudie där utvecklingen av sorgträd på Gamla kyrkogården undersökts och för att besvara delar av frågeställningen har två intervjuer genomförts. Sammanfattningsvis kan sägas att denna kombination av metod fungerade mycket väl för denna uppsats. Nedan diskuteras några aspekter kring arbetet med uppsatsen som känns väsentliga att lyfta fram.

Att använda litteraturstudie som metod var ett bra sätt att få en bild av kyrkogårdens utveckling fram till idag. Däremot finns inte mycket skrivet om specifikt sorgträd vilket med stor sannolikhet beror på att det är ett relativt outforskat område. För att ge en kyrkogårdshistorisk bakgrund användes framför allt två källor – *Kyrkogårdens gröna kulturarv* (Bucht (red.) 1992) och *Kyrkans begravningsplatser förr och nu* (Grönwall 2017). De är skrivna under olika tidsperioder, har något olika inriktning och ger i stora drag en samstämmig bild av kyrkogårdens historia. Det har över huvud taget varit svårt att hitta källor som motsäger varandra vilket indikerar att det finns en samstämmig övergripande bild av kyrkogårdens utveckling genom historien. För att beskriva Gamla kyrkogården ur ett historiskt perspektiv har ett flertal olika källor använts. Det finns förhållandevis gott om litteratur som beskriver de övergripande strukturerna på kyrkogården, men det har varit svårt att hitta litteratur som beskriver hur trädbeståndet förändrats över tid. Därför har *Trädplan för Gamla kyrkogården i Malmö* (Östberg et al. 2016) använts som källa, vilket är problematiskt då det är en intern skrift författad på konsultbasis. Detta gör att den i flera fall är en andrahandskälla där det på detaljnivå inte går att härleda var respektive uppgift är hämtad från. Alternativet hade varit att författaren själv granskat motsvarande

material vilket inte hade varit möjligt då det är ett allt för omfattande arbete. Vidare baseras stora delar av uppsatsen på framför allt icke akademiskt granskad litteratur, vilket kan anses vara en svaghet, men akademiskt granskade källor har eftersträfvats då ämnet tillåtit detta.

Att arkivstudien begränsades till att bara granska material från Malmö kyrkogårdsförvaltnings arkiv var ett rimligt beslut med tanke på uppsatsens omfattning. Det äldre materialet i Malmö kyrkogårdsförvaltnings arkiv består till stor del av handskrivna och maskinskrivna pappersark och är på inget sätt komplett vilket gör att resultatet av arkivstudien förmodligen inte ger en komplett bild av hur många träd som planterats genom åren. I många fall går det inte heller att kontrollera att träden faktiskt beställts, levererats och planterats i enlighet med de uppgifter som framkommit genom studien, vilket får ses som ytterligare en osäkerhetsfaktor. Resultatet av den analoga delen av arkivstudien bör därför ses som en indikation och inte som ett med verkligheten överensstämmande resultat.

Intervjuerna var avgörande för att besvara frågeställningen och att använda kvalitativ intervjumetod fungerade bra för uppsatsens ändamål. I intervjuerna framkom mycket information som inte går att läsa sig till i tryckt litteratur. Att ha en pågående dialog med Löfgren kring ämnet innan intervjutillfället var fördelaktigt då en övergripande förståelse för ämnet möjliggjorde en djupare intervju. Intervjun med Warpman borde dock hållits efter den med Löfgren då det i denna intervju hade varit intressant att lyfta flertalet aspekter som framkom i intervjun med Löfgren.

Att använda Gamla kyrkogården som studieobjekt visade sig fungera bra då den lämpade sig väl för denna typ av undersökning.

Det går att argumentera för att denna uppsats ger en allt för ensidig bild av ämnet då stora delar av resultatet baseras på en persons och en kyrkogårdsförvaltnings arbete, tankar och kunskap. Uppsatsen utger sig å andra sidan inte för att ge en heltäckande bild av ämnet, men att föra in andra perspektiv i undersökningen hade kunnat tillföra en dimension och öka den vetenskapliga trovärdigheten.

5.6. Vidare forskning

Då sorgträd är ett relativt outforskat ämne finns oändliga möjligheter att utforska ämnet vidare. Under denna rubrik presenteras några idéer på vidare undersökning av sorgträd som framkommit under arbetet med uppsatsen.

Det hade över huvud taget varit intressant att genomföra studier som kan ställas mot denna uppsats. Till exempel genom att göra en liknande studie på en annan

kyrkogård som antingen liknar Gamla kyrkogården eller som står i direkt motsats, och på så sätt kunna jämföra med sorgträden på Gamla kyrkogården.

Denna uppsats syftar inte till att ge förslag på arter som kan fungera som sorgträd i framtiden, men det hade varit en givande undersökning att genomföra då det troligtvis kommer bli allt mer angeläget att ersätta de sorgträd som är planterade på kyrkogårdar idag.

En studie som belyser plantskolors betydelse för sorgträd hade också varit intressant. Dels hur sorgträd produceras och byggs upp för att motsvara de efterfrågade kvaliteterna, dels en undersökning av hur utbudet av hängande träd sett ut genom åren kopplat till de sorgträd som planterats på kyrkogårdar.

6. Slutsats

Slutsatsen avser att i korta drag sammanfatta det resultat som framkommit genom undersökningen och presenteras nedan i punktform.

- Litteraturstudien visar att sorgträd inte är ett vidare utforskat område, men att sorgträd anses vara en del av kulturhistorien som är viktig att bevara.
- Sorgträd introducerades på svenska kyrkogårdar under mitten av 1800-talet, influerat av samtida trädgårdsarkitektur och vid denna tidpunkt fanns ett förhållandevis brett utbud av hängande träd att tillgå.
- Sorgträd har traditionellt sett planterats på gravar tillhörande bättre bemedlade vilket också är fallet med de äldre sorgträden på Gamla kyrkogården, vilka är nästintill uteslutande placerade bakom eller intill gravstenar på de mer påkostade gravplatserna.
- Flertalet kultursorter av sorgträd är idag hårt drabbade av sjukdomar.
- De äldre sorgträden på Gamla kyrkogården utgörs till övervägande del av hängask (*Fraxinus excelsior* 'Pendula'). Hängaskarna är hårt ansatta av askskottsjukan och majoriteten av träden har en kraftigt nedsatt vitalitet.
- Mellan 1967 och 2021 planterades endast ett fåtal sorgträd på Gamla kyrkogården. Ett år som utmärker sig är 2017 då flertalet nya arter av sorgträd planterades på kyrkogården. Detta efter en riktad insats från Malmö kyrkogårdsförvaltning med syfte att bevara en för Gamla kyrkogården viktig karaktär.
- Det finns svårigheter med att återplantera sorgträd idag. Detta beror på ett flertal faktorer; dels att den traditionella placeringen av sorgträd hindrar gravsättning, dels att utbudet av arter lämpliga att använda som sorgträd är begränsat, dels att det är svårt att få tag på stora och väl uppbyggda kvaliteter av hängande träd.

Referenser

Tryckta källor

- Arffman, L. (2000). Whose cemetery?. *Mortality*, (5:2), ss. 125–126.
DOI:10.1080/713686005
- Barklund, P. (2017a). Almsjuka. I: Fries, C. (red.). *Skogsskötselserien: skador på skog, del 2*. Jönköping: Skogsstyrelsen. ss. 34-40.
<https://www.skogsstyrelsen.se/globalassets/bruka-skog/skogsskador/skogsskotselserien-skador-pa-skog.pdf> [2021-01-27]
- Barklund, P. (2017b). Askskottsjuke. I: Fries, C. (red.). *Skogsskötselserien: skador på skog, del 2*. Jönköping: Skogsstyrelsen. ss. 41-46.
<https://www.skogsstyrelsen.se/globalassets/bruka-skog/skogsskador/skogsskotselserien-skador-pa-skog.pdf> [2021-01-27]
- Begrepp i begravningsverksamhet*. (2014). (Stad & Land, nr 186). Alnarp: Movium.
https://www.movium.slu.se/system/files/news/10260/files/begrepp_i_begravningsverksamhet_141007.pdf [2021-01-15]
- Bellan, P. (2018). 003: Parklind Tilia x europaea. I: Sandström, Å., Lindstedt, I., Faxe, J., Hellryd, S., Hjertberg, B., Rosengren, J., Adolfsson, M. & Ericson, G. (red.). *Träd i Malmö*. Malmö: Kira förlag. s. 14
- Bengtsson, R. (1992). Solitärträden på kyrkogården. I: Bucht, E. (red.). *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. (Stad & Land, nr 103). Alnarp: Movium. ss. 119-121
- Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation. (1991). *Kyrkogårdens form och miljö: planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader*. Stockholm: Allmänna förlaget
- Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3 uppl., Stockholm: Liber

- Bucht, E. (1992). Inledning. I: Bucht, E. (red.). *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. (Stad & Land, nr 103). Alnarp: Movium. ss. 9-10
- Dahl, E. (red.). (1943). *Handbok i kyrkogårdsvård*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag
- Ekelund, L., Johnson, L., Lundqvist, S., Persson, B., Sandin, H., Schroeder, H., Sunding, A., Christensen, I., Larsson, G. & Björkman, L.-L. (2012). *Branschbeskrivning Trädgård: område hortikultur, utemiljö och fritidsodling*. (Omvärld Alnarp 2012). Alnarp: SLU, Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap. ISBN: 978-91-576-9114-9. https://pub.epsilon.slu.se/9393/11/ekelund_et_al_%20130118_1.pdf [2021-01-25]
- Ekot. (2020). Kyrkogårdar används som parker när städer förtätas. [radioprogram]. Sveriges radio. 4 augusti. <https://sverigesradio.se/artikel/7523446> [2021-01-25]
- Eriksson Green, Å., Frid, I., Hernborg, K. & Jensén, S. (u.å.). *Vägar till skånska kyrkogårdar*. Kristianstad: Regionmuseet i Skåne/Landsantikvarien i Skåne. <https://www.svenskakyrkan.se/filer/V%c3%a4gar%20till%20sk%c3%a5nska%20kyrkog%c3%a5rdar%20webb.pdf> [2021-01-15]
- Flinck, M. (2013). *Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv*. Stockholm: Carlsson Bokförlag
- Groenewegen, P.P., van den Berg, A.E., de Vries, S. & Verheij, R.A. (2006). Vitamin G: effects of green space on health, well-being, and social safety. *BMC Public Health*, (6:149). DOI:10.1186/1471-2458-6-149
- Grönwall, E. (2017). *Kyrkans begravningsplatser förr och nu*. Stockholm: Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation. https://www.svenskakyrkan.se/filer/begravning_f%c3%b6rr_nu_a5_tryck.pdf [2021-01-15]
- Grönwall, E. (2020). *Kyrkogårdens historia – från gravkullar till minneslundar*. <https://www.svenskakyrkan.se/kyrkogardens-historia---fran-gravkullar-till-minneslundar> [2021-02-10]
- Harvey, T. (2006). Sacred spaces, common places: the cemetery in the contemporary American city. *Geographical Review*, (96:2), ss. 295-312. <http://www.jstor.com/stable/30034027> [2021-03-05]

- Isberg, A. U. (1923). *Handbok med uppgifter och förklaringar till A. U. Isberg S:rs historiska karta över Malmö stad av år 1875*. 2 uppl., Malmö: Sydsv. Kliché & Tr.-A-B
- Jansson, A. & Lindquist, G. (1987). *Almen: ett kulturträd i fara: en handbok i almsjukebekämpning*. (Stad & Land, nr 57). Alnarp: Movium
- Jansson, M., Persson, A. & Östman, L. (2013). *Hela staden: argument för en grönblå stadsbyggnad*. (Stad & Land, nr 183). Alnarp: Movium.
<https://www.movium.slu.se/system/files/news/9265/files/helastaden-1.pdf>
 [2021-01-25]
- Lilja, N. (1870). *Skånes flora: innefattande Skånes vilda och odlade växter: en handbok för folkskolor, landtmän, trädgårdsodlare, apotekare och för den studerande ungdomen*. Ny omarb. uppl., Stockholm: L. J. Hiertas förlag
- Lundquist, K. (1992). Från beteshage till trädgård: kyrkogårdens historia. I: Bucht, E. (red.). *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. (Stad & Land, nr 103). Alnarp: Movium. ss. 12–34
- Lundstedt, S. (2014). Sorgträd ett unikt kulturarv. *Ducatus*, (nr 3, 2014), ss. 36–37
- Lyytimäki, J. & Sipilä, M. (2009). Hopping on one leg: the challenge of ecosystem disservices for urban green management. *Urban Forestry & Urban Greening*, (8:2009), ss. 309-315. DOI: 10.1016/j.ufug.2009.09.003
- Löfgren, M., Waktmar, E., Östberg, J., Sjöman, H., Stål, Ö., Hamrén, U., Jönsson, E. & Forsman, A.-C. (2020). *Trädvårdsplan för Malmös kyrkogårdar*. Malmö: Malmö kyrkogårdsförvaltning [internt material]
- Malmö kyrkogårdsförvaltning. (u.å.-a). *Gamla kyrkogården: en kulturmärkt idyll mitt i stan*. https://malmokyrkogard.se/?page_id=3414 [2021-02-14]
- Malmö kyrkogårdsförvaltning. (u.å.-b). *Kyrkogårdarna i Malmö*. https://malmokyrkogard.se/?page_id=1340 [2021-02-14]
- Malmö stad. (2017). *Trädstrategi*. Malmö: Gatukontoret.
https://www.skkf.se/sites/default/files/editorial/tradstrategi_for_malmo_stad_170913_remiss.pdf [2021-03-05]
- Morin, H. & Grönwall, E. (2018). *Växter vid äldre gravplatser: ett grönt kulturarv att bevara och återanvända*. Programmet för odlad mångfald (Pom) & Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/pom/180911-vaxter-vid-alldre-gravplatser_klar.pdf [2021-01-15]

Myllenberg, B. & Dahl, E. (1943). Främmande länders kyrkogårdar och begravningsplatser. I: Dahl, E. (red.). *Handbok i kyrkogårdsvård*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. ss. 23-64

Naturvårdsverket. (2017). *Ekosystemtjänstförteckning med inventering av dataunderlag: för kartläggning av ekosystemtjänster och grön infrastruktur*. (Rapport 6797). Stockholm: Naturvårdsverket.
<https://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer6400/978-91-620-6797-7.pdf?pid=21706> [2021-01-27]

NE. (2021). Grönområde.
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/gr%C3%B6nomr%C3%A5de> [2021-02-04]

Nordh, H. & Evensen, K.H. (2018). Qualities and functions ascribed to urban cemeteries across the capital cities of Scandinavia. *Urban Forestry & Urban Greening*, (33:2018), ss. 80-91. DOI:10.1016/j.ufug.2018.01.026

Nordh, H., Evensen, K.H. & Skår M. (2017). A peaceful place in the city: a qualitative study of restorative components of the cemetery. *Landscape and Urban Planning*, (167:2017), ss. 108-117.
DOI:10.1016/j.landurbplan.2017.06.004

Quinton, J.M., Duinker, P.N., Gallant, K.A., Steenberg J.W.N. & Charles J.D. (2019). To tree or not to tree: user and management perspectives of cemetery trees. *Urban Forestry & Urban Greening*, (43:2019).
DOI:10.1016/j.ufug.2019.126385

Quinton, J.M., Östberg, J. & Duinker P.N. (2020). The importance of multi-scale temporal and spatial management for cemetery trees in Malmö, Sweden. *Forests*, (2020:11:78). DOI:10.3390/f11010078

Reimer, C. (1939). Plantskoleskötseln i Sverige. I: Lind, E. & Thulin, J.A. (red.). *Svenska trädgårdar: del I*. Stockholm: Svenska yrkesförlaget A.B.

Riksantikvarieämbetet. (2014). *Vägledning för tillämpning av kulturminneslagen: kyrkliga kulturminnen (4 kap. 1-18 §§)*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
<http://raa.diva-portal.org/smash/get/diva2:1235133/FULLTEXT01.pdf> [2021-02-10]

- Riksantikvarieämbetet. (2020). *Definition av kulturarv och kulturmiljö*.
<https://www.raa.se/kulturarv/definition-av-kulturarv-och-kulturmiljo/>
 [2021-02-05]
- Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket, Trafikverket, Länsstyrelserna, Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation, Föreningen Sveriges stadsträdgårdsmästare, Föreningen Sveriges kyrkogårdschefer & Sveriges lantbruksuniversitet. (2014). *Fria eller fälla: en vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/7812> [2021-02-10]
- Rosengren, J., Striner, U. & Andréasson, A. (2013). *I de dödas vilorum: Malmö begravningsplatser*. Malmö: Kira förlag
- Sandström, M. & Twengström, E. (2002). *Faktablad om växtskydd: växters resistens mot sjukdomar*. (112J). Uppsala: SLU Publikationstjänst.
https://www.slu.se/globalassets/ew/org/inst/ekol/faktablad/faktablad-vaxtskydd/faktablad_om_vaxtskydd_112j.pdf [2021-03-19]
- SAOB. (2021a). Slokträd.
https://www.saob.se/artikel/?seek=sloktr%C3%A4d&pz=2#U_S6499_269614 [2021-02-20]
- SAOB. (2021b). Sorgträd.
https://www.saob.se/artikel/?seek=sorgtr%C3%A4d&pz=2#U_S8875_58269 [2021-02-04]
- Schlyter, H. (1988). Nya begravningsplatsen som blev Gamla kyrkogården. I: Berggren, B., Modéer, K. Å. & Salomonsson, B. (red.). *Elbogen: Malmö fornminnesförenings tidskrift*, (Årgång 18, nr 1-4). Malmö: Malmö fornminnesförening. ss. 46-60.
http://www.elbogen.nu/Skrifter_pdf/MaFo1988L.pdf [2021-02-15]
- SFS 1988:950. *Kulturmiljölag*. Stockholm: Kulturdepartementet
- SFS 1990:1144. *Begravningslag*. Stockholm: Kulturdepartementet
- SFS 1998:808. *Miljöbalk*. Stockholm: Miljödepartementet
- Sjöman, H. & Slagstedt, J. (2015). *Stadsträdslexikon*. Uppl. 1:2, Lund: Studentlitteratur

- Sjöman, H., Östberg, J. & Bühler, O. (2012). Diversity and distribution of the urban tree population in ten major Nordic cities. *Urban Forestry & Urban Greening*, (11:2012), ss. 31–39. DOI:10.1016/j.ufug.2011.09.004
- Skånska posten*. (1852). Kungliga bibliotekets arkiv över svenska dagstidningar. 1852-04-24. s. 131. <https://tidningar.kb.se/2810678/1852-04-24/edition/165040/part/1/page/4/?q=%20sorgtr%C3%A4d&sort=asc> [2021-02-23]
- Skår, M., Nordh, H. & Swensen, G. (2018). Green urban cemeteries: more than just parks. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, (11:3), ss. 362-382. DOI:10.1080/17549175.2018.1470104
- Statistikmyndigheten SCB. (2015). *Dagens urbanisering: inte på landsbygdens bekostnad*. <http://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2015/Dagens-urbanisering--inte-pa-landsbygdens-bekostnad/> [2021-01-21]
- Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation. (2013). *Handbok för begravningsverksamheten*. Stockholm: Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation. <https://www.svenskakyrkan.se/Sve/Bin%C3%A4rfiler/Filer/Handbok%20f%C3%B6r%20begravningsverksamhet%202013.pdf> [2021-02-10]
- Swensen, G. (2018). Between romantic historic landscapes, rational management models and obliterations: urban cemeteries as green memory sites. *Urban Forestry & Urban Greening*, (33:2018), ss. 58-65. DOI:10.1016/j.ufug.2018.04.013
- Swiergiel, W., Svedelius, G. & Rämert, B. (2010). *Fruktträdskräfta (Nectria galligena Bres.)*. (2010:2). Alnarp: SLU, LTJ-fakulteten. https://pub.epsilon.slu.se/4643/1/LTJ-fakta_2-2010_Weronika_Swiergiel.pdf [2021-01-25]
- Sörensen, A.-B. (2006). Kyrkogårdar: ett grönt kulturarv. I: Åkesson, L. (red.). *Inför döden*. Höganäs: Edition Andersson AB. ss. 167-217
- Wallin, C. J. (1871). Iakttagelser under en resa i Sverige, Danmark och Nordtyskland sommaren 1870. I: Lindgren, E. & Löwegren, G. (red.). *Tidning för trädgårdsodlare*, (nr 8, 10:de årg.). https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/59225/1/gupea_2077_59225_1.pdf [2021-02-09]

- Wikström, J. E. (1837). *Årsberättelse om botaniska arbeten och upptäckter. För år 1836. Till Kongl. Vetenskaps-Academien afgifven den 31 mars 1837.*
<http://runeberg.org/arsbotanik/1836/> [2021-02-04]
- Witzell, J. & Cleary, M. (2017). *Hantering av Phytophthora i sydsvenska lövskogar.* Alnarp: SLU, Institutionen för sydsvensk skogsvetenskap.
<http://forestpathologylab-slualnarp.se/wp-content/uploads/2017/11/hantering-2.pdf> [2021-01-25]
- Östberg, J., Henriksson, K., Sjöman, H., Stål, Ö. & Hamrén, U. (2016). *Trädplan för Gamla kyrkogården i Malmö.* Malmö: Malmö kyrkogårdsförvaltning [internt material]

Arkivmaterial

- Malmö kyrkogårdsförvaltning. (1967-2010). Analogt material. Pärmar innehållande bland annat handskrivna och maskinskrivna beställningslistor med växtmaterial, kartor från inventeringar och äldre fotografier. Malmö kyrkogårdsförvaltnings arkiv
- Malmö kyrkogårdsförvaltning. (1980). *Trädinventering Malmö gamla kyrkogård.* Malmö kyrkogårdsförvaltnings arkiv
- Malmö kyrkogårdsförvaltning. (1985). *Inventering av almbeståndet.* Malmö kyrkogårdsförvaltnings arkiv
- Malmö kyrkogårdsförvaltning. (2010-2021). Digitalt material. Inköpslistor och fakturor gällande växtmaterial, kartöversikter över Gamla kyrkogården och dess trädbestånd, fotografier och utdrag ur kyrkogårdsförvaltningens träddatabas

Illustrationer

- Essex Vidal, E. (1822). *The tomb of Napoleon Bonaparte, St Helena.* [målning].
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Napoleon%27s_Tomb,_St_Helena.jpg [2021-02-04]
- Lantmäteriet. (1910-15). *Häradsekonomisk karta över Malmö, Skåne län.* Akt: J112-1-46-Malmö. [kartografiskt material]. Rikets allmänna kartverks arkiv [2021-02-14]

- Lantmäteriet. (1970). *Ekonomisk karta över Malmö, Skåne län/Malmöhus län*. Akt: 2C2e Malmö. [kartografiskt material]. Rikets allmänna kartverks arkiv [2021-02-14]
- Lantmäteriet. (2021). *Malmö. SWEREF 99 TM, RH 2000*. Flygbild. [kartografiskt material, med författarens bearbetning]. <https://minkarta.lantmateriet.se> [2021-02-14]
- Malmö kyrkogårdsförvaltning. (2011). *Översikt Gamla*. [kartografiskt material]. <https://malmokyrkogard.se/wp-content/uploads/2018/08/%C3%96versikt-Gamla.pdf> [2021-02-16]

Bilaga 1 – Intervjuguide Maximilian Löfgren

Berätta om dig själv och din roll inom Malmö kyrkogårdsförvaltning.

Hur har trädbeståndet historiskt sett ut på Gamla kyrkogården och specifikt beståndet av sorgträd?

Vilka arter av sorgträd finns och har funnits på Gamla kyrkogården?

Är det viktigt för er att återplantera sorgträd? Varför/varför inte?

Jobbar ni med återplantering av sorgträd på alla Malmös kyrkogårdar?

Utifrån vilka kriterier väljer ni arter av sorgträd?

Går det att få tag på bra växtmaterial?

Stöter ni på problem efter plantering av sorgträden? I så fall vilka?

På vilka platser på kyrkogården planterar ni sorgträd?

Hur ser juridiken kring sorgträd ut? Har de något speciellt skydd och krävs det i så fall tillstånd för att fälla eller byta ut dem?

Kan olika värden stå emot varandra? Hur väljer ni där?

Hur ser ert framtida arbete ut med återplantering av sorgträd på Gamla kyrkogården?

Bilaga 2 – Intervjuguide Jörgen Warpman

Berätta om dig själv och din roll inom Stångby plantskola.

Vilka är Stångby plantskolas kunder?

Till vilka kunder säljer ni hängande träd?

Hur ser efterfrågan på hängande träd ut? Hur har efterfrågan förändrats över tid?

Hur upplever du att det är att få fram det växtmaterial och den kvalitet som efterfrågas gällande sorgträd?

Hur många hängande trädsorter finns det att tillgå idag?

Bilaga 3 – Bilder från Gamla kyrkogården

För den som inte har möjlighet att besöka Gamla kyrkogården, men ändå vill få en övergripande bild av kyrkogårdens karaktär presenteras i denna bilaga fotografier från Gamla kyrkogården. Samtliga fotografier är tagna av Johan Östberg.

Juli 2014

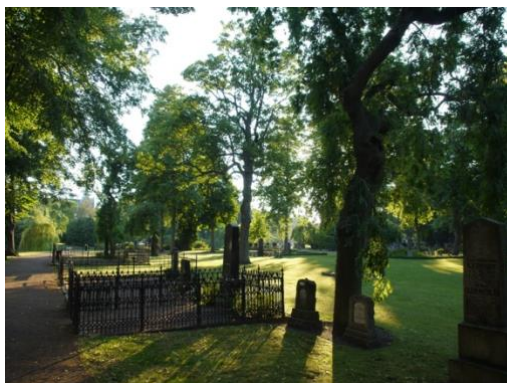
Juli 2014

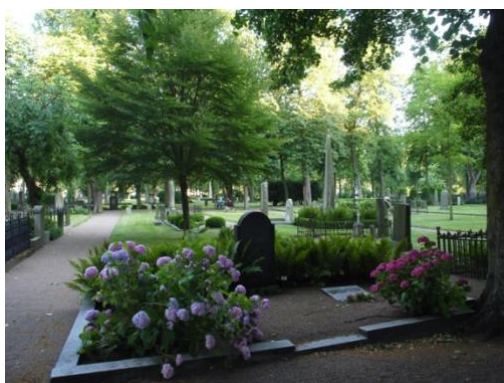
Maj 2018

Juli 2014

Juli 2014

Juli 2014

Publicering och arkivering

☒ JA, jag ger härmed min tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

☐ NEJ, jag ger inte min tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.